

**OSMANLI DÖNEMİNDE SİVRİHİSAR
MEDRESELERİ VE MÜDERRİSLERİ**

Saliha SİPER

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir

2019

**OSMANLI DÖNEMİNDE SİVRİHİSAR
MEDRESELERİ VE MÜDERRİSLERİ**

Saliha SİPER

T.C

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Saliha SİPER tarafından hazırlanan Osmanlı Döneminde Sivrihisar Medreseleri ve Müderrisleri başlıklı bu çalışma 12.09.2019 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları İslam Tarihi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU

Üye
Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL (Tez Danışmanı)

Üye
Doç. Dr. Mehmet Topal

ONAY
.../ .../ 2019
Prof. Dr. Mesut ERŐAN
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

SALİHA SİPER

ÖZET

OSMANLI DÖNEMİNDE SİVRİHİSAR MEDRESELERİ VE MÜDERRİSLERİ

SİPER, Saliha

Yüksek Lisans - 2019

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

İnsanlık tarihi ile başlayan eğitim, her çağda toplumların en önemli gereksinimlerinden biri olmuştur. Bu çalışma, İslam'ın ilk yıllarından itibaren cami ve çevrelerinde başlayan eğitimin, zamanla daha da sistematik olarak geliştiği medreseler dönemiyle ilgilidir. Çalışma, Osmanlı döneminin Sivrihisar bölgesindeki medreselerle sınırlıdır.

İnsanlar, İslam'ın ilk yıllarında eğitim olarak sadece Kur'an öğretimi ve Peygamberimiz (sav) hakkındaki rivayetleri ele almışlardı. Bunun yanında günlük hayatta karşılaşılan sorularının İslam'ın temel kaynaklarına dayalı olarak çözümleri konusunda bilgiler elde etmeye çalışmışlardı. Ancak zamanla hayatın her yönüyle ilgili bilgilerin öğrenilmesi gereği kabul edilmiştir. Bu durum, insanları çok çeşitli bilgileri öğreneceği eğitim kurumları oluşturmaya sevk etmiştir. İşte medreseler de böyle bir ihtiyaçtan doğmuştur. Bu çalışmada Sivrihisar'daki (Sefer-i Hisar) Osmanlı Medreseleri hakkında bilgi verilmiştir. Burada, kaynaklara ulaşılabildiği ölçüde, Osmanlı Devleti'nin önemli konularında görev alan şahsiyetlerin yetişmesini sağlayan bu medreselerin kuruluş yeri, banisi, vakfiyesi, vakıf yerleri ve bu yerlerden gelen gelirler, varsa camii ve kümbetleri, öğrenci sayısı ve ders veren müderrisleri tanıtılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Sivrihisar, Sivrihisar Medreseleri ve Müderrisleri.

ABSTRACT

SIVRIHISAR MADRASAHS AND MÜDERRIS THE OTTOMAN PERIOD

SİPER, Saliha

Master Degree - 2019

Department of Islamic History and Arts

Advisor: Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Education, which started with the history of humanity, has been one of the most important requirements of societies in every age. This study is about the period of madrasas, where education started in mosques and their environs from the first years of Islam and developed more systematically in time. The study is limited to the madrasas in Sivrihisar region of the Ottoman period.

In the early years of Islam, people only studied the Qur'an and narrations about our Prophet (saas). In addition, they tried to obtain information about the solution of their daily problems based on the basic sources of Islam. However, in time, it was accepted that information about all aspects of life should be learned. This has led people to establish educational institutions where they can learn a wide range of information. Madrasas were born from such a need. In this study, information was given about the Ottoman Madrasas in Sivrihisar (Sefer-i Hisar). Here, as far as the sources are available, the place of establishment of the madrasas, the person, foundation, foundation places and income from these places, if any, mosques and vaults, number of students and lecturers will be introduced. .

Key words: Madrasah, Sivrihisar, Sivrihisar madrasahs and Müderrisis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
EKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR.....	xi
ÖNSÖZ	xii
GİRİŞ	1
ÇALIŞMANIN KAYNAKLARI.....	4
YÖNTEM ve TEKNİKLER	6

1. BÖLÜM

1. MEDRESELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ

1.1. Medreselerin Tarihsel Gelişim Süreci	7
1.2. Medreselerde Eğitim ve Öğretim.....	13
1.3 Osmanlı Medreseleri.....	18

2. BÖLÜM

SİVRİHİSAR MEDRESELERİ

2.1. Alemşah Medresesi.....	31
2.2. Aziziye Medresesi.....	35
2.3. Cami-i Kebir Medresesi.....	35
2.4. Eminüddîn Mikail Medresesi.....	36
2.5. Gecek Medresesi.....	40
2.6. Hatuncuk Medresesi	41
2.7. Hazinedâr Medresesi.....	42
2.8. Hoşkadem Medresesi.....	43
2.9. İrfâniye Medresesi	44
2.10. Karacalar Medresesi	45
2.11. Seyyid Nureddin Medresesi.....	45

2.12. Sivrihisar Medresesi	46
2.13. Soga Bey (Taş Medrese)	47
2.14. Şerafettin Medresesi	50
2.15. Şih Ahmed Ziyâeddin Medresesi	51
2.16. Ziyâîye Medresesi	51

3. BÖLÜM

SİVRİHİSAR MEDRESELERİNDE GÖREV YAPAN MÜDERRİSLER

3.1 Hüseyin Efendi	52
3.2. Osman Efendi	53
3.3. Mustafa Efendi	53
3.4. Evliya Zâde Salim Efendi	53
3.5. Müftü Mustafa Efendi	54
3.6. Çavuşoğlu (Başçavuş Zade) Ahmet Efendi	54
3.7. Şeyh Osman Afif Efendi	54
3.8. Şeyh Ahmet Efendi	56
3.9. Müftü Mehmet Ali Efendi	56
3.10. Hacı Said Zâde Ali Efendi	56
3.11. Hâfız Halil Efendi	57
3.12. Süleyman Efendi	57
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	61

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Medreselerde Okutulan Dersler ve Tahsil Süreleri	26
Tablo 2: Alemşah Medresesi'nin 1281 yılı Gelir Gider Tablosu	33
Tablo 3: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eminüddîn Mikâil Camii Vakıf Reayası. .	39
Tablo 4: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eminüddîn Mikâil Camii Vakıf Gelirleri	40
Tablo 5: Kasaba-i Mezkûrede Hacı Ali Efendi'nin Hoşkadem Cami-i Şerife Muttasıl Medrese vakıf	44
Tablo 6: Seyyid Nureddin Medresesi Varidat Tahsilatı	46
Tablo 7: Taş Medreseye Vakfedilen Kitaplar	48
Tablo 8: Soga Bey Medresesi'nin 1279 Senesine Ait Muhasebe Kaydı.....	49

EKLER LİSTESİ

Ek – 1: Alemşah Medresesi Üçte Bir Hisse Müderrislik Görevinin Tevcihi	67
Ek – 2: Mehmed Rüşdü Efendi'nin Hazineye Yazdığı Dilekçe	68
Ek - 3: Eminüddîn Mikail'e Vakfedilen Kapullu Köyü'nün Karye Gelirlerinden Müderriye Verilen Hisse	69
Ek – 4: Mustafa Efendi'nin Öşür Vergisi İçin Yazdığı Dilekçe	70
Ek – 5: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İrfaniye Medresesi Vakfiyesi	71
Ek – 6: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İrfaniye Medresesi Vakfiyesi	72
Ek – 7: Osman Âfif Efendi Tarafından Yaptırılan İrfaniye Medresesi İçin Hazine-i Hassadan Ödenen Yardım	74
Ek – 8: Hafız Halil Efendi'nin Maaş Tahsilatı İçin İstenen Beraat Belgesi	75
Ek – 9: İrfaniye Medresesi'nin Tamir Masrafı İçin Hazine-i Hassadan İstenen Tahsilat	76
Ek – 10: Taş Medreseye Vakfedilen Kitaplar	77

KISALTMALAR

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz	: Bakınız
Ed	: Editör
Hz	: Hazreti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc	: Tercüme
Ö.	: Ölümlü
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Defteri
Vr	: Varak

ÖNSÖZ

Eğitim toplumların geçmiş birikimlerini ve gelecek algılarını anlamamızı sağlayacak disiplinlerin en önemlilerinden biridir. Eğitim müesseseleri içerisinde nesilden nesile aktarılan bilginin içeriği, sunum yöntemi, kodlanması ve vurgusu kendine özgü düzeni o toplumun geçmiş birikimi hakkında bize bir şeyler söylerken; aynı zamanda bize o toplumun gelecek algısıyla ilgili ipuçları verir. Dolayısıyla bir tarafıyla toplum tarafından kurulan ve diğer tarafıyla toplumu kuran eğitim müesseselerinin de toplumların yaşadığı süreçlerden etkilenmeleri doğaldır.

Çalışmamızda, medreselerin ilk ortaya çıkışından itibaren tarihi süreç içerisinde gelişmesi hakkında genel bilgi verilmiştir. Daha sonra ana hatlarıyla Osmanlı dönemi medreselerinin durumu hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak asıl konumuz olan Sivrihisar'daki medreseler ve bu medreselerde görev yapan müderrisler ele alınmaya çalışılmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinin önemli eğitim merkezlerinden biri olan, devlete önemli şahsiyetler yetiştiren, birçok talebenin icazet almasını sağlayan Sivrihisar medreseleri ve bu talebelerin yetişmesinde en önemli rolü oynayan müderrisler şimdiye kadar herhangi bir şekilde tez olarak vs. alışılmamıştır. Biz bu çalışmayı hazırlayarak dönemin önemli ve en iyi eğitim kurumlarından biri olan Sivrihisar medreselerinin ve müderrislerinin tanıtılması gerektiği kanaatiyle Sivrihisar'ın eğitim yönünü ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişiden (ve kurumdan) yardım aldım. Bu anlamda bana her zaman destek olan saygı değer danışmanım Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL'e çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmam boyunca her açıdan bana yardımcı olan sayın hocalarım Doç. Dr. Mehmet TOPAL'a ve Prof. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU'na çok teşekkür ediyorum.

Saliha SİPER

GİRİŞ

Eğitim, insanlığın tarihi ile başlar. Takvanın yanında bilgi sahibi olmayı da en önemli bir üstünlük sayan İslam dini, eğitime büyük önem vermiştir. İlk yıllarda sistemli bir eğitim faaliyetlerinden söz edilemese de eğitimin temelinin Hz. Peygamber döneminde atıldığını söyleyebiliriz. İslam'ın ilk dönemlerinde insanlar dinin temel ilkelerini öğrenmek için camilere yönelmişlerdir. Camilerde oluşturulan ilim meclislerinde dersler verilmiştir. İslam devletinin sınırlarının genişlemesiyle birlikte toplumlar arasında kültürel yönden bir etkileşim yaşanmıştır. Mısır, Hind, Sasanî, Doğu Roma ve Türk coğrafyalarının zengin kültürel birikimleri, birçok felsefî fikirler ve farklı olan inançlara ait tartışmalar Müslümanları ister istemez etkilemiştir. Dolayısıyla bu şartlar altında X. asırdan itibaren İslam dünyasında devletin kontrolü dışında ve camilerden bağımsız medreseler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹

Camilerin dışında ilk medreseler İslam dünyasının Doğusunda, öğretim yapmak, öğrencilerin maddi sıkıntılarını karşılamak ve Şîî propagandasına karşı halkı aydınlatmak için kurulmuştur. Resmi olarak X. yüzyılda Karahanlılar Devleti (840-1212) zamanında kurulan medreseler, Büyük Selçuklular zamanında ise tam anlamıyla işlevlik kazanmıştır. Selçuklularda kurulan medreselerin amacı; ilmî gelişmeyi sağlamak, âlimlere maaş vererek devletin yanında tutmak ve Fatımîlerin Şiilik propagandasına karşı, Sünnî akideyi müdafaa etmek olmuştur.² Bu konuda Baltacı: “Selçukluların medreseleri, genelde bilimin gelişmesini sağlamak, ilmiye mensuplarını devletin yanında tutmak, özel de ise Fatımîler'in Şiilik propagandalarına karşı oluşturduklarını belirtmektedir.”³

Selçuklular zamanında vezir Nizamülmülk'ün (ö. 1092) Bağdat ve çevresinde kurduğu medreseler örnek alınarak İslam dünyasının çeşitli yerlerinde medreseler inşa edilmeye başlanmıştır. Karahanlılar ve Gazneliler döneminde de birçok yerde medreseler inşa edilmiştir. Medreselerin en çok gelişip yaygınlaştığı

---

¹ Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Ünal Taşkın, “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/3, 2008: 350.

² Remzi Kılıç, “Osmanlı Devletinde Medreseler”, erişim: 16 Temmuz 2019, remzikilic.com/osmanli-devletinde-medreseler.html.

³ Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Cahit Baltacı, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1. Baskı (İstanbul: İrfan Matbaası, 1976), 7-8.

yer ise Anadolu olmuştur. Burada Selçuklu ve Beylikler döneminde birçok medrese yapılmış çoğu Osmanlılara kadar intikal etmiştir.⁴ Osmanlıyla yükseköğretim seviyesinde eğitim veren medreseler uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Osmanlı eğitim sistemine baktığımızda ilk akla gelen kurum Selçuklulardan devralınan medreselerdir. Yükseköğretim seviyesinde eğitim veren Darü'l-Hadis, Sahn-ı Seman ve Süleymaniye gibi medreseler uzun yıllar boyunca varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁵ Osmanlı Devleti'nin her vilayet, sancak ve kazalarında medreseler bulunmaktadır. Osmanlı döneminde, devletin en önemli merkezlerinden biri olan Sivrihisar, özellikle saraya âlim yetiştirme konusunda öne çıkan merkezlerden biri olmuştur. Orhan Bey zamanında Osmanlıya katılan Sivrihisar, özellikle eğitim konusunda devletin en önemli merkezlerinden biridir. Şehir merkezindeki 14 medrese mevcuttur.⁶

Sivrihisar'da bulunan İrfaniye, Seyyid Nureddin, Alemşah, Soga Bey ve Aziziye medreseleri dönemin en önemli medreseleri olmuşlardır. Osmanlı Devleti'ne vezir, kadı ve İstanbul medreselerine müderris yetiştirmişlerdir. Bu medreselerden yetişenler devlete istikamet verecek mühim mevkilerde bulunmuşlardır. İstanbul'un fethi öncesinde, Sultan Mehmet Han tarafından fetih seferine ne zaman çıkılması gerektiği konusunda görüş ve fetvası istenen, fetihten sonra İstanbul'un ilk kadısı olan, Sivrihisar'daki İrfaniye medresesinin kurucusu Hızır Bey Çelebi'nin memleketi Sivrihisar'dır.⁷

Bu araştırmada öncelikle, medreselerin kuruluşundan itibaren nasıl bir gelişim süreci gösterdikleri araştırılmıştır. Eğitim öğretim konusunda medreselerin yeri ve önemine değinilmiştir. Çalışmamız "Osmanlı Döneminde Sivrihisar Medreseleri ve Müderrisleri" konulu olduğu için, birinci bölümde yer alan Osmanlı Medreseleri başlığı altında Osmanlı dönemindeki medreseler hakkında da bilgi verilmiştir. Medreseler içerisinde özellikle Osmanlı döneminde önemli bir yere

---

⁴ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)* No:2 (Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 6.

⁵ Kılıç, "Osmanlı Devletinde Medreseler".

⁶ Tuğba Kerpiç, *Osmanlı Belgelerinde Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, edt: Mehmet Topal, (Sivrihisar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 2016), 5.

⁷ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 5.

sahip olan Sivrihisar medreseleri ve medreselerdeki en önemli kişi olan müderrisler tanıtılmaya çalışılmıştır. Öğretmen yetiştirdiği talebeyle yaşadığı toplumda adeta geleceği oluşturan bir mimardır. Bu yüzden çalışmamızda sadece medreseleri tanıtmakla yetinmeyip, Osmanlı döneminde devletin önemli kademelerinde görev alan şahsiyetleri yetiştirmiş olan, onların üzerlerinde büyük emekleri olan müderrisler de tanıtılmaya çalışılmıştır.

Geçmişten bugüne güçlü bir devlet kurarak uzun yıllar istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürmek isteyen her millet eğitim ve öğretime gereken önemi vermelidir. En ilkel toplumlardan en gelişmiş toplumlara kadar, her çağda ve her toplumda eğitim bir zorunluluk halini almıştır. Eğitim insanlığın tarihi ile başlamış ve sonuna kadar da devam edecektir. Bu kapsamda eğitim müesseseleri içinde önemli bir yer tutan medreseler ilk kurulduğu dönemden itibaren gelişerek varlıklarını sürdüren bir eğitim kurumu olmuştur. Medreselerde önemli ilim adamları görev almış ve yine bu kurumlarda önemli âlimler yetişmiştir.

Bu çalışmada eğitim tarihi açısından önemli bir yere sahip olan ve Osmanlı döneminde devletin önemli kademelerinde görev almış Hızır Bey, Sinan Paşa gibi önemli şahsiyetlerin yetişmesinde rol oynayan medreseler ve müderrisler içerisinde Sivrihisar medreseleri ve müderrisleri ele alınmıştır. Yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri araştırıldığında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesi ile ilgili daha çok Kadı Sicilleri olan şeriyye defterlerinin transkribe edildiği görülmüştür. Eğitim açısından bu denli öneme sahip olan Sivrihisar medreseleri ile ilgili yaptığımız araştırmalar her hangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışmada, Osmanlı döneminde özellikle eğitim konusunda devletin önemli merkezlerinden biri olan Sivrihisar'ın eğitim-öğretim yönü ve eğitimin önemli parçası olan müderrisler tanıtılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı döneminde devletin önemli ilim merkezlerinden biri olan Sivrihisar özellikle saraya yetiştirilen âlimler konusunda mühim bir yere sahip olmuştur. Osmanlı ilim tarihinde önemli şahsiyetlerden bir kısmı Sivrihisar medreselerinde yetişmiştir. Örneğin, Hızır Bey, Sinan Paşa gibi âlimler öz Sivrihisarlıdır. Hızır Bey, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u emanet ettiği kadısı ve şehreminidir. Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'ne son derece önemli şahsiyetler

yetiştiren Sivrihisar medreselerinin ve bu medreselerde görev yapan müderrislerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

ÇALIşMANIN KAYNAKLARI

Medreseler hakkında geçmişten günümüze birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bizim çalışmamız Osmanlı Döneminde Sivrihisar Medreseleri ve Müderrisleri ile ilgili olduğu için ilk olarak Osmanlıyı da içine alan dönemlerdeki medreseler ile ilgili eserler taranmaya çalışılmıştır. Daha sonra da tezimizin asıl konusu olan Sivrihisar'daki medreseler ve müderrisleri hakkında bilgi veren kaynaklar araştırılmıştır.

Osmanlı medreselerinin anlatıldığı bölümde İbn-i Kemal'in *Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*'inden yararlanılmıştır. Ayrıca Kerimddn Aksaray *Msameret'l Ahbar*, Kemal YAVUZ ve Yekta SARAÇ'ın *Âşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi*, Ahmed *Tevârih-i Mulûk-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri* ", Mehmet Efendi Mecd, *şakik-i Numaniye ve Zeyilleri, Hadâiku's-şakaik I-V* eserleri kaynağımız olmuştur. Ayrıca Cahit BALTACI'nın, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Adnan ADIVAR'ın *Osmanlı Türklerinde İlim*, Hüseyin ATAY'ın *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Yekta DEMRALP'in, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri*, Murat Akgündüz'n *Osmanlı Medreseleri* adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Ahmet ULUSOY'un "*Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı Medreselerinde Eğitim ğretim Faaliyetleri*" ve Serap KÖLEMEN'in, "*19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Sancağında Eğitim*" adlı yüksek lisans tezlerinden, Hasan AKGÜNDÜZ'n "Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)" adlı doktora tezinden yararlanılmıştır. Yine konuyla alakalı Mefail HIZLI'nın "*Osmanlı Medreselerinde Bozulma*", nal TAşKIN'ın, "*Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları*", Ersoy TAşDEMRC'nin "*Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler*" adlı makaleleri de yararlandığımız çalışmalardandır. Mustafa şANAL'ın "*Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, ğretim Metodu, lme ve Değerlendirme, ğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış*", Tunay KARAKÖK'n

“Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı’da Medreseler: Bir Değerlendirme” adlı makalelerinden de yararlanılmıştır.

Bunların dışında Nebi BOZKURT’un İslam Ansiklopedisindeki “Medrese” maddesinden, Cahid BATACI’nın “*Milli Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını*” isimli makalesinden yararlanılmıştır. Yine Ersoy TAŞDEMİRCİ’nin “*Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları*” adlı makalesi, Selahaddin PARLADIR’ın “*Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme*” adlı makalesi ve Hakan ANAMERİÇ ile Fatih RUKANCI’nın, “*XI. ve XVI. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim*” yazdıkları makale çalışmamıza katkı sağlamıştır. Ayrıca Ahmet ÇELEBİ’nin “*İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi*” adlı eseri, George MAKDİSİ’nin “*Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*” adlı eseri, Mehmet Dağ ile H. Raşit ÖYMEN’in “*İslam Eğitim Tarihi*” adlı eserinden de yararlanılmıştır. Mehmet ŞİŞMAN’ın “Eğitim Bilime Giriş” ve Yahya AKYÜZ’ün “Türk Eğitim Tarihi” adlı eserlerinden de çalışmamızda yararlanılmıştır.

Çalışmamız Murat TARHAN’ın 2012 yılında hazırladığı “*Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri*” yüksek lisans tezi örnek alınarak hazırlanmıştır. Çalışmamızda Orhan KESKİN’in “*Bütün Yönleriyle Sivrihisar*”, Tahsin ÖZALP’in “*Sivrihisar Tarihi Kitabı*”, Zafer KOYLU-Haşım Şahin’in editörlüğünü yapmış olduğu “*Geçmişten Günümüze Sivrihisar*”, Özcan TÜRKMEN-Serhat ÇINAR-Mehmet KONUKÇU “*Eskişehir Eğitim Tarihi*” adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Yine Halime DOĞRU’nun yazdığı “*15. ve 16. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*” isimli eser ve editörlüğünü Mehmet TOPAL’ın yaptığı “*Osmanlı Belgelerinde Dünyanın Merkezi Sivrihisar*” adlı çalışmalarını bu tezin ortaya çıkmasında önemli bir destek sağlamıştır. Ayrıca Zehra ÇINAR’ın “Hurufât Defterlerine Göre Seferihisâr-ı Günyüzü Kazası “ ve Gökden GÖKER’in “2 Numaralı Sivrihisar Şer’iyye Sicili (Transkripsiyon-Tahlil)” adlı yüksek lisans tezleri de çalışmamızda kullanılmıştır.

Çalışmamıza en çok katkı sağlayan kaynaklar ise Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınan 1289 ve 1320 yılı Ankara Salnameleri, 1316-1317-1318 yılı Maarif Salnameleri, 1694 Numaralı Şer’iyye Sicili, 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Anadolu Defteri, 453 Numaralı Tapu Tahrir Defteri olmuştur. Ayrıca

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden alınan 40, 3081, 196, 176, 1608, 1576, 21279, 27075, 2568, 2602, 591, 907, 1189, 1405, 1954, 17734, 22775, 7694, 28183, 580, 3542 Numaralı Evkaf Defterleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınan 2029, 1974, 2109, 1980 Numaralı Evkaf Defterlerinden yararlanılmıştır.

YÖNTEM ve TEKNİKLER

Bu çalışmada ilk olarak medreselerin gelişim süreci hakkında bilgi verilecek, Osmanlı dönemi medreseleri açıklanacaktır. İkinci bölümde Sivrihisar medreseleri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise tezimizde belirtilen Sivrihisar medreselerinde görev yapmış müderrisler tanıtılacaktır. Medreseler ile ilgili fotoğraflar ulaşılabildiği kadarıyla görsel olarak sunulacaktır. Medreselere dair bilgiler tablolar şeklinde sunulacaktır. Arşivden alınan belgeler gerekli ölçüde Ek'ler kısmında gösterilecektir.

Çalışmamızda yöntem olarak nitel araştırma teknikleri kullanılmıştır.

Sivrihisar medreselerinin anlatıldığı ikinci bölümde medreseler inşa sırasına göre değil alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Sivrihisar medreselerinde görevli müderrislerin tanıtıldığı üçüncü bölümde ise müderrisler, alfabetik olarak değil bir önceki bölümdeki medreselerin sırasına göre verilmiştir.

1. BÖLÜM

1. MEDRESELERİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE OSMANLI DÖNEMİ MEDRESELERİ

1.1. Medreselerin Tarihsel Gelişim Süreci

Eğitim ve öğretim geçmişten günümüze her devlet ve toplumda var olan en önemli unsurlardan biri olmuştur. Her toplum kendi ihtiyaçları ve şartları doğrultusunda eğitim ve öğretim faaliyetini yürütmüştür. Eğitim ve öğretim, içinde yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına göre ya gelişmiş ya da zaman içerisinde gerileyerek değişime uğramış veya başkalaşmıştır. Ancak şartlar ne olursa olsun eğitim bir millette asla yok olmamıştır.

İslam tarihinde geçmişten günümüze eğitim faaliyetleri birçok yerde yapılmıştır. Bu eğitim sistemi içerisinde yer alan kurumlardan birisi de “*medreseler*”dir. İslam toplumlarında medrese, orta ve yüksek seviyede eğitim ve öğretim veren kurumların genel adıdır. Sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismi olan medrese; içinde öğrencinin ilim öğrendiği yer anlamına gelmektedir.⁸ Medreselerin doğuş tarihi olarak; mescit, cami, küttab, sıbyan okulları, Kur’an ve dini konuların öğretildiği yerler, saraylar, kitapçı dükkânları, bilginlerin evi⁹ gibi belirli mekânlarda yapılan eğitim faaliyetlerinden dolayı, İslam’ın ilk yıllarını söyleyebiliriz. Fakat *Adıvar*’a göre “*bir millette ilmin başlangıç tarihini tespit etmek hemen hemen mümkün olamaz; çünkü ilim, bir harbin ilanı, bir barışın akdi yahut istiklal gibi belirli bir günde asla başlamış değildir*”.¹⁰ *Adıvar* her ne kadar ilmin başlangıç tarihinin kesin olamayacağını belirtse de İslam’da eğitim ve öğretim ilk olarak Hz. Peygamber zamanında başlamıştır.

İslam’ın ilk yıllarında sistemli ve düzenli bir eğitim öğretim faaliyetinden söz etmek pek mümkün değildir. İlk yıllarda insanların amacı yeni tanıştıkları ve

⁸ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), c. 28, s.323.

⁹ Hüseyin G. Yurdaydın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Ankara: Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları 1982), 64-72.

¹⁰ Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, 4. Baskı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982): 15.

kabul ettikleri dinin prensiplerini öğrenmektir. Bu durum Müslümanları camiye yöneltmiş, Hz. Peygamber’i de bir öğretmen konumuna getirmiştir. Çünkü günün belli saatlerinde Peygamber efendimizle birlikte Müslümanlar bir camide veya evde toplanıp İslam dininin gereklerini öğrenmişlerdir. Daha sonra ise her alanda olduğu gibi eğitim konusunda da gelişen insanlar, sadece dinin temel ilkelerine değil bilime de ilgi duymaya ve bilimsel faaliyetleri öğrenmeye çalışmışlardır.

Hadislerde “ders” ve “tedâriis” kelimeleri geçmesine rağmen ders yapılan mekânlara ilk devirlerde “medrese” denilmemiştir.¹¹ Peygamber Efendimiz döneminde Medine’de Kur’an öğretiminin yapıldığı bir eve “Dârülkurra” adı verilmiştir. Bu evin medreselerin doğuşunda bir başlangıç olduğu ileri sürülmüştür. Ancak ilk inşa edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebevi’yi ve onun yanında bulunan Suffe’yi medresenin ilk modeli kabul etmek daha doğrudur.¹²

Eğitim ve öğretime son derece önem verilen Emeviler döneminde *Baltacı*, camilerin yanı sıra küçük çocuklar için de “küttab” denilen eğitim kurumlarının açıldığını belirtmektedir.¹³ Abbasiler devri ise İslam eğitim tarihinde önemli bir yeri olan bir başka dönemdir. Bu dönemde Beytü’l-Hikme’ler en önemli eğitim öğretim müesseseleri olmuşlardır. Ayrıca Bağdat’ta açılan Beyt’ül-İlim ve Dârü’l-İlim de gene önemli eğitim kurumlarından. Beyt’ül-Hikmeler yüksek seviyede eğitim veren kurumlardır. Abbasi Halifesi Memun’un kurduğu Beyt’ül-Hikme Fen Üniversitesi, Rasathane ve Umumî Kütüphane olarak hizmet vermiştir.¹⁴

İlk medreselerin ne zaman ve nerede kurulduğuna dair tarihçiler arasında farklı görüşler ileri sürülmektedir. İslam Tarihinde medrese kelimesi ilk olarak IX. asırda kullanılmaya başlanmışsa da resmî olarak ilk medreseler X. asırda Karahanlı’lar zamanında kurulmuştur.¹⁵ Her ne kadar ilk medresenin Nişabur’da kurulan Beyhakiyye medresesi olabileceği görüşü bazı tarihçiler açısından kabul

---

¹¹ Bozkurt, “Medrese”, 324.

¹² Bozkurt, “Medrese”, 324.

¹³ Cahid Baltacı, “ Milli Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi* 3 (Haziran 1979).

¹⁴ Haydar Bammat, Garb, *Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü*, trc: Dr. Ali Muhammed Ömeri – Avni İlhan, (İstanbul: Bahar Yayınları 1975), 17.

¹⁵ Baltacı, *XV.-XVI. Asırlar*, 5.

edilse de, sistemli bir şekilde kurulan ilk medresenin Nizamülmülk tarafından Bağdatta inşa edilmiş olan medrese olduğu görüşünde birleşmektedirler¹⁶

İslam tarihinde ilk inşa edilen medreselerden bazılarını Atay ve Gül şöyle sıralamıştır:¹⁷

1. 960 tarihinde Ebu'l-Velid Hasan b. Muhammed el-Ümevî'nin Nişâbur'da yaptırdığı medrese.

2. Nişâbur'da Safî fâkihi es-Saig en-Neysaburî (ö.960) için yaptırılan özel mektep: Bu, fıkıh, kelam, hadis, tefsir, Kur'an ve diğer İslamî ilimlerin okutulduğu ilk müstakil medresedir.

3. Ebû Hâtim el-Bustî (ö. 965)'nin özel medresesi.

4. 965'ten önce İbn Hibban Teymî'nin Nişâbur'da inşa ettirdiği medrese,

5. 1011'den önce Nişâbur'da yapılan es-Saidiye Medresesi,

6. 1014'den önce Nişâbur'da yapılan Ebu Osman Sabunî Medresesi,

7. 1015'den önce Nişâbur'da yapılan İbn Fûrek Medresesi,

8. Gazneli Mahmud (999-1030)'un Gazne'de, karesi Nasır b. Sebüktekin (ö. 424/1033)'in Nişâbur'da 1046'da yaptırdığı medrese.

9. Tuğrul Bey (1037-63)'in 1046'da yaptırdığı medrese.

10. Nişâbur'da Beyhakiyye Medresesi: Safî fakihi Ebu Bekr el-Beyhakî 1050'de yaptırdı.

11. 1058'den önce Buşih'te yapılan İbn Gadiret Esedî Medresesi,

12. Ebu Ali el-Huseynî (ö.1002)'nin hadis mektebi. Bu mektebin 1000 öğrencisi vardı.

13. Taberan ve Bağdat'ta açılan bu medreseler: Bunlar da daha ziyade fıkıh (İslam Hukuku) öğretimi yapıyordu.

---

¹⁶ Mehmet Şerif Çatakoğlu, "Anadolu Selçuklu Dönemi İlmî Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmî Faaliyetlerine Tesiri", (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta 2002), 20.

¹⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz: Hüseyin Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, (Ankara: Atay Yayınları, 2018), 44, Ahmet Gül, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunların Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997): 10-11.

14. Nişâbur'da Ebu Ali el-Huseynî ve Ebu'l-Kasım el-Kureysî (ö.1072).

Bu medreselerde hem İslami ilimler hem de kendi devrinin müspet ilimleri okutulmuştur.

Medreselerin doğuşunda Taşdemirci, İslam dünyasında yaygın olarak bulunan zaviye okullarının özellikle Batı Afrika'daki zaviye okullarının etkili olduğunu belirtmektedir. Taşdemirciye göre; “medreseler zaviye okullarının bir devamı olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca bütün İslam dünyasında görülen “ribat”lar¹⁸ da medreselerin doğuşunda etkili olmuştur. Önce sınırları korumak amacıyla Hz. Ömer zamanında (634-644) dinî-askerî nitelikte müstahkem mevziler olarak kurulan ribatlar daha sonraları asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla iç bölgelere de yayılmıştır. Bu iç bölgelerdeki ribatların askerî nitelikleri zamanla yumuşayarak sosyal hizmet yanları ağırlık kazanmaya başlamıştır. XI.yy'dan evvel İran ve Maveraünnehir'de fıkıh ve hadis öğretimi yapan medrese mahiyetinde ribatlar vardır.”¹⁹

Medreseler, genellikle devlet yöneticileri veya zenginler tarafından içinde ilim öğrenilmesi amacıyla inşa edilmiştir. Nitekim *Baltacı* medreseyi, “ talep edenin kendisinden ilim öğrendiği yer” olarak tanımlamaktadır.²⁰ Fakat medreselerin kurumsallaşması ve yaygınlaşması zaman almıştır. Devlet eliyle kurulan ilk medreseler Maveraünnehir bölgesinde X. asırda Karahanlılar tarafından inşa edilmiştir. Karahanlı Hükümdarı Arslan Gazi Tafgaç Han (ö.1035) Merv'de bir medrese yaptırmış ve ölümünde oraya gömülmüştür.²¹

Medreseler yalnızca devlet yöneticileri tarafından bizzat kendi adlarına yaptırılmamıştır. Devlet yöneticileri tarafından toplumun ileri gelen âlimleri adına da medreseler yaptırılmıştır. Bunlar arasında İsferyîni, İbn Fûrek, Beyhkıyye ve Sâdiyye (Saâdiyye) örnek gösterilebilir. Bu âlimler için Nişâbur'da medreseler

¹⁸ Ribât: Sözlükte “düşman saldırılarını önlemek için sınır boylarında nöbet tutmak” anlamında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de “ribâtü'l-hayl (cihad için bağlanıp beslenen atlar) şeklinde geçmektedir (el-Enfâl 8/60). Hadislerde ise Allah yolunda bir gece “nöbet tutmak” ve “sınır muhafızları” anlamlarında kullanılmıştır. Ribâtlarda askerî eğitimin yanı sıra ibadete ve ilmî faaliyetlere de önem verilmiştir. İran ve Maveraünnehir bölgesindeki ribâtlar, muhtemelen IX.yüzyılın sonlarından itibaren askerî karakterlerini kaybedip dinî ve tasavvufî bir karaktere bürünmüştür. İslâmın yayılması ve düşman saldırılarının sona ermesinden itibaren ribâtlarda zikir ve riyâzet askerî eğitim ve hazırlıkların yerini almıştır. Tasavvufun gelişmesi ribâtlara yeni bir işlev kazandırmış ve ribâtlar giderek birer tekke ve zaviyeye dönüşmüştür. Bkz: İsmail Yiğit, “Ribât”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 35, s.76.

¹⁹ Ersoy Taşdemirci, “ Medreselerin Doğu Kaynakları ve İlk Zamanları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (1988): 269.

²⁰ Baltacı, XV. ve XVI.

²¹ Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, 1. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 17.

yaptırılmıştır. Karahanlı hükümdarı İbrahim Tamaç Han da H.458 yılında Semerkant'ta bir medrese yaptırmış ve geliri için vakıflar tesis etmiştir. Devletin dışında ulema arasında zengin olup kendi geliriyle medrese yaptıranlarda mevcuttur. Bunlara ise örnek olarak; Tehzîbü'l-esrar adlı eserin müellifi Hargüş'i söylenebilir. Hargüş'i, başlık (kalan-süve) yapıp satarak kazandığı parayla bir medrese, bir kütüphane ve bir de hastahane yaptırmıştır.²²

Devlet eliyle ilk olarak Karahanlılar tarafından kurulan medreseler daha sonra gelen Gazneliler ve Samanoğulları tarafından geliştirilerek Büyük Selçuklu Türkleri (1040-1157) döneminde en üst seviyeye çıkmıştır. Ulusoy bu konuyu şöyle açıklar: “Abbasi halifelerinin ülkesinde hâkimiyet Büyük Selçuklular'a geçtikten sonra ünlü devlet adamı Nizamülmülk (1018-1092) tarafından bir genel öğretim müessesesi halinde 13.10.1065 tarihinde Bağdat'ta açılan ve kurucusunun ismine bağlanarak “Nizamiye” adıyla anılan medrese, Türkler'in İslam dünyasına kazandırdıkları yükseköğretim kurumlarının öncüsü olmuştur.”²³ Medreselerin en küçük ayrıntılarına kadar teşkilatlanması Selçuklular tarafından oluşturulmuştur.

Küllüye şeklinde ilk medreseler, Selçuklu hükümdarları Alparslan (1064-1072) ve Melikşah (1072-1092)'ın veziri Nizamülmülk (ö.1092-1093)'ün gayretleriyle Bağdat'ı ikiye bölen Dicle nehrinin kenarında kurularak 1066-1067 senesinde tadrise başlamıştır.²⁴ Bu durum diğer İslam ülkelerini de etkilemiş ve kısa zamanda Mısır'da Mısır'ın en eski medresesi olan Ebu Bekr et-Tertâşi Medresesi, 1137'de İskenderiyede yapılmış olan İbn Avf Medresesi ve Selefîye Medresesi kurulmuştur.²⁵ Endülüs'te II. Hakem'in başkentte yaptırdığı Kurtuba Medresesi kurulmuştur.²⁶ 1234 yılında Halife el-Muntasır, dört mezhebe mensup olan insanlara uygun el-Muntasiriyye medresesi'ni kurmuştur.²⁷

---

²² Bozkurt, “Medrese”, 324.

²³ Ulusoy, “Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı”, 11.

²⁴ Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, 17-18.

²⁵ Mahmut Dündar, “Eyyübi Dönemi Mısır Medreseleri”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 36, (1989): 148-149.

²⁶ Muhammed Ali Budak, “Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti'nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa'ya Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, (2016): 165.

²⁷ Şanal, “Medreseler”, erişim: 15Nisan2019, dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/7.htm.

Büyük Selçuklu devletinden sonra eğitim ve öğretime verilen önem hız kaybetmeden devam etmiştir. Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde de önemli sayıda medreseler açılmıştır. Osmanlı zamanında da medreseler özellikle Yıldırım Bayezid (1389-1402) ve II. Murat (1421-1451) dönemlerinde en muhteşem zamanlarını yaşamışlardır.²⁸ Yıldırım Bayezid döneminde Çandarlı Hayrettin Paşa'nın oğlu Ali Paşa Medresesi, Ebû İshak Medresesi, I. Murat'ın Hanımı Gülçiçek Hatun Medresesi, Eyne Bey veya Molla Yegan Medresesi, Yıldırım Medresesi önemli medreselerdendir.²⁹ II. Murat döneminde ise özellikle Dârü'l-Hadis Medresesi, Sahn-ı Seman Medreseleri yapıncaya kadar en yüksek Osmanlı medresesi kabul edilmiştir.³⁰ Yine II. Murat zamanındaki Fazlullah Paşa Medresesi, Karahasan Paşa Medresesi, İsa Bey Medresesi, Sultan II. Murat'ın Muradiye Medresesi önemli medreselerdendir.³¹

Medreselerin doğuşu konusunda tarihçiler arasında ortak bir görüşün varlığından söz edilemese de çoğu tarihçi cami çevresinde meydana gelen bir yapılanma olduğunu belirtmektedir. Kur'an'ı Kerim'de ve Efendimizin hadis-i şeriflerinde de eğitim ve öğretime verilen önemden çokça bahsedilmiştir. Bu konuda Kur'an'ı Kerim'den örnekler şöyledir:

“De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Gerçekten bunu ancak akıll sahipleri düşünüp öğüt alırlar.”(Zümer 39/9)

“Kendilerine ilim verilenlerin üstün dereceleri vardır”. (Mücadele 58/11)

“Şayet bilmiyorsanız ilim ehline sorun”. (Nahl 16/21)

“Kulları arasında Allah'a en saygılı ve itaatli olanlar bilginlerdir”. (Fâtir 35/28)

“Gerçeği anlayıncaya kadar varlığımızın belgelerini onlara hem dış dünyada ve hem de kendi içlerinde göstereceğiz”. (Fussilet 41/53)

“Rabbim benim ilmimi artır de”. (Bakara 2/151)

---

²⁸ Şanal, “Medreseler”.

²⁹ Mustafa Sarıbyık, “İlk Osmanlı Medreseleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (2003).

³⁰ Bozkurt, “Medrese”, 324.

³¹ Sarıbyık, “İlk Osmanlı Medreseleri”.

Peygamber efendimizin sözlerinden eğitim ve öğretime verilen öneme dair örnekler ise şöyledir:

“İlim tahsil etmek kadın ve erkek her Müslümana farzdır”.³²

“Geride öyle günleriniz olacak ki, o günlerde ilim kaldırılır. Yerini cehalet alır. Fitne ve kargaşalık çoğalır”.³³

“ İlim Çin’de de olsa öğreniniz”.³⁴

“İlim öğrenen kimseye melekler kanatlarını döşerler”.³⁵

“En faziletli sadaka, müminin bir bilgiyi öğrenip başka bir Müslüman kardeşine öğretmesidir”.³⁶

Buraya kadar medreselerin tarihsel gelişimi, doğuşu, kökeni hakkında tarihçilerin görüşlerinden yararlanılarak bilgiler verilmiştir. Medreselerin kökenine ilişkin tarihçilerin görüşlerini maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:³⁷

- Cami-mescit geleneği olarak medreseler,
- Hristiyan dünyasından etkilenecek oluşturulan eğitim kurumları olarak medreseler,
- Zaviyelerin etkili olduğu medreseler,
- Ribatların etkili olduğu medreseler,
- Türk-Budist manastırlarının etkili olduğu medreseler.

1.2. Medreselerde Eğitim ve Öğretim

Medreseler din eksenli kurumlaşmalar olduğu için bu kurumlarda ilk olarak din temelli eğitim verilmiştir. Bu eğitimle amaç dinin emrettiği yaşam tarzının ve prensiplerinin öğretilmesidir. Daha sonraları devlet adamlarının da desteğiyle gelişip yaygınlaşan medreselerde dinî eğitim yanında pozitif ilimlerde vermeye

---

³² İbn-i Mace, “Mukaddime”, 17.

³³ ez-Zebidi, “ Tecrid-i Sarih”, 1/86.

³⁴ el-Aclûnî, “Keşfü'l-Hafâ”, 153.

³⁵ es-Şeyh Mansur Ali Nazif, “ Et-Tac”, 1/63.

³⁶ İbn-i Mace, “Mukaddime”, 243.

³⁷ Murat Tarhan, “ Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Bolu 2012), 12.

başlanmıştır. Pozitif ilimlerin verilmesinde ise amaç toplumun sosyal düzeninin sağlanması, teknik ve bilim açısından topluma faydalı işlerin yapılmasıdır.

İlk olarak fıkıh okutmak için kurulan medreselerde daha sonraları Kur'an, Hadis, Tefsir, Kelam, Feraiz gibi İslami; Nahiv, Sarf, Lûgat, Ma'anî, Badî, Beyan, Adap gibi lisanî; Hesap, Hendese, Mantık, Hikmet, Tıp, Hey'et, Felsefe gibi aklî bilimlerde okutulmaya başlanmıştır.³⁸

Medreselerde okutulan derslerin çoğunluğunu İslamî ilimler oluşturmuştur. Müspet ilimler, İslamî bilimlerin yanında daima ikinci planda kalmıştır. Müspet ilimlerin öğretimi genellikle özel kişiler, rasathaneler ve hastaneler aracılığıyla yapılmıştır. Fakat Timur'dan sonra tahta geçen Şahruh Mirza (1377-1447), Şahruh Mirza'nın oğlu Uluğ Bey, Timur'un torunu Şehy Ömer'in oğlu Hüseyin Mirza Baykara, Şahruh Mirza'nın oğlu Baysungur (1397-1433), Sultan Babür (1483-1530) dönemlerinde gerek lisanî gerekse aklî ve naklî ilimlerin gelişimi son derece hızlı olmuştur. Bunlar içerisinde özellikle aklî ilimler önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde Selahattin Musa (Kadıızade Rumî), Gıyasettin Cemşit, Ali Kuşçu, Ali Şir Nevâî, Fethullah Şîrvani gibi aklî ve lisanî ilimlerde ün yapmış âlimler yetişmiştir.³⁹

İslam'ın ilk yıllarında ilim öğrenmek için her ne kadar camiler, evler, saraylar vb. yerler kullanılmış olmasına rağmen buraların asıl yapılış amaçları elbette ki içinde ilim öğrenilmek değildi. Mesela camiler ibadet etmek ve namaz kılmak için, evler ve saraylar oturmak için yapılmışlardır. Ama medreseler öyle değil, medrese kelimesi zaten içinde ilim öğrenilecek yer anlamına gelmektedir.

Camilerde, ev ve saraylarda verilen eğitimde belirli bir öğretim programından söz etmek mümkün değildir. Ders verecek olan kişi kendi isteğine göre konuyu belirler ve anlatır. Fakat medrese sisteminde belli bir program ve düzen mevcuttur. O program, medresenin vakfiyesine mutlaka yazdırılır.⁴⁰ Bu konuda Parladır şu örneği belirtmiştir: “*Ahmed eş-Şihâbî es-Sâbûnî (ö.1468) kurduğu*

---

³⁸ Ersoy Taşdemirci, “ Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989): 527.

³⁹ Mustafa Şanal , “ Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/14 (2003): 150-151.

⁴⁰ Atay, *Din Eğitimi*, 100.

Dârü'l-Kur'an'da üç aylarda Buhârî okutulmasını; Bahâüddîn Ebu Muhammed evinin Dârü'l-Hadis olmasını; Ebû Ömer el-Makdisî (ö.1210) sadece Hanbelilerin öğretim yapacağını ve Fıkıh ile Kur'an derslerinin okunacağını vakfiyelerinde belirtmişlerdir."⁴¹ Böylece medresenin ortaya çıkışı ile belli bir eğitim öğretim programı uygulanmaya başlanmıştır.

Medreselerdeki öğretim programları medreseyi yaptıran kişiye göre değişiklik göstermiştir. Devlet yöneticileri tarafından kurulan bir medresede öğretim programına daha çok önem verilmiştir.

Medreselerde uygulanan öğretim metodu tümdengelim (dedüktif) özelliği taşımaktadır.⁴² Bu metodun esasını meseleleri naslara ve otoritelere dayandırmak teşkil etmektedir.⁴³

Medreselerde uygulanan bu tümdengelimci metodun uygulanması ezber, tekrar, kavrama, müzakere (tartışma) ve defter (not alma) olmak üzere beş aşamada gerçekleştirilmektedir.⁴⁴ Uygulanan bu öğretim yönteminde en çok ezber yöntemi kullanılmıştır. Derslerde öncelikli hedef Kur'an'ı ezberlemek ve birçok hadis öğrenmektir. Daha sonra ise imlâ metodu gelişmeye başlamıştır. İmlâ metodunda hoca dersi anlatır ve talebeler de gerek gördükleri yerde kendilerince notlar tutar. Bu not tutma yöntemi Kur'an'ı Kerim dersleri hariç hemen hemen bütün derslerde uygulanmıştır. Medreselerde okutulan kitapların nüshalarının çoğaltılması ve bunların öğrencilerin eline geçmesinden sonra yavaş yavaş imlâ metodu terk edilmeye başlanmıştır. Bunun yerine, bir öğrencinin metni yüksek sesle okuyup hocanın da gerekli gördüğü veya anlaşılmadığı yerlerde açıklamalar yapması gibi şerh ve izah metodları uygulanmaya başlanmıştır. Kimi zaman da müderrisler okunan metin üzerinde öğrenciler arasında müzakereler yaptırmışlar ve böylece öğrenciyi de derse katarak karşılıklı etkileşim sağlamışlardır. Medreselerde kullanılan bir başka yöntem de soru cevap metodudur. Hoca öğrencilere soru sorup cevabını beklediği gibi, öğrenciler de belirli bir nizamla göre hocaya soru sorabilirlerdi. Yani derslerde takrir ve karşılıklı konuşmaya yer verilirdi.⁴⁵ Örneğin;

---

⁴¹ Selahaddin Parlador, "Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987): 173.

⁴² Hakan Anameriç, Fatih Rukancı, "XI. ve XVI. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim", *Tarih İncelemeleri Dergisi* XXIII/2 (2008): 40.

⁴³ Şanal, "Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları", 156.

⁴⁴ Anameriç, Rukancı, "Medrese ve Üniversitelerde Eğitim", 41.

⁴⁵ Şanal, "Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları", 156.

müderri İbn Keysân derse başlarken önce Kur'an okutur, ders okunurken garip bir haber veya şâz bir lafız geçtiğinde bunları açıklar ve bu arada öğrencilere sorular sorardı.⁴⁶

Medreselerde uygulanan bu metotların dışında farklı metotlarda uygulanmıştır. Örneğin; öğrenciler arasında rekabetin artırılması için bazı farklı uygulamalar yapılmıştır. Tarhan konuyla ilgili tezinde bu uygulamalara şöyle bir örnek vermektedir: *“Bu uygulamalardan bir tanesi öğrencilerin ödüllendirilmesidir. Medreselerde öğrenim gören yüksek seviyeli üç öğrencilerin her birine aylık on beşer dinar, orta seviyeli on beş öğrenciye kişi başı on dinar, ilk seviyede yer alan yirmi öğrenciye kişi başı beş dinar verilmekteydi.”*⁴⁷

Medreselerde, kullanılan dilin genel olarak Arapça olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle dinî eğitimin ağırlıklı olduğu medreselerde eğitim dili Arapça'dır. Ancak ders anlatımlarında ve programların oluşturulmasında bölgenin kullandığı resmî dilde etkili olmuştur. Derslerde okutulan kitaplar ve bunlara göre hazırlanmış olan müfredat Arapça olmakla birlikte anlatım resmî dil idi.⁴⁸

Medreselerdeki öğrenciler arasındaki sınıf düzeyi ve müderriiler arasındaki alt üst ilişkisine baktığımızda, bugünkü yükseköğretim kurumlarında olduğu gibi bir hiyerarşi olduğu bilinmektedir. Öğrenciler arasındaki derecelendirme; talebe-i ulûm (suhte, softa), dânişmend, mülâzim şeklinde ifade edilirken; öğretim elemanları için muid, müfid, müderri, dersiâm terimleri kullanılmıştır.⁴⁹ Öğrenciler ve öğretim elemanları arasındaki bu derecelendirmeler eğitim gördükleri veya görev yaptıkları medreseler dikkate alınarak çeşitli isimler almışlardır.

Medreselerde dersler genel olarak müderriiler tarafından verilmiştir. Müderriinin dışında da görevliler mevcuttur. Medresenin büyüklüğü ve okutulan derslerin çeşitliliğine göre medreselerde görev yapanların sayısı değişmektedir. Her görevlinin de farklı farklı görevleri mevcuttur. Medreselerdeki bu görevlileri Karakök şöyle belirtmiştir: *“Bölgedeki hadis şeyhlerini, onların doğum ve ölüm tarihlerini,*

---

⁴⁶ Parlador, “Pedagojik Bir Değerlendirme”, 173.

⁴⁷ Tarhan, “Çankırı Medreseleri ve Müderriileri”, 22-23.

⁴⁸ Anameriç, Rukancı, “Medrese ve Üniversitelerde Eğitim”, 42.

⁴⁹ Anameriç, Rukancı, “Medrese ve Üniversitelerde Eğitim”, 39.

ilmi durumlarını bildiren Muhaddisler; muhaddislerin rivayet ettikleri hadislerin lafızlarını tashih eden Şeyhü'l Hadisler veya Şeyhü'l-Rivayeler vardır. Kur'an'ı ezberleyenleri takiple görevli olan Hafızlar; ayetleri açıklayan Müfessirler; ders veren Müderrisler; Müderrislere yardımcı olan Muidler bulunmaktadır. Öğrenciye yardımcı olan Müfidler; tartışılan konularda araştırma yapan Müntehiler; talebin devam durumunu izleyen Katibu'l Gaybeler; öğrencinin kaydıyla ve onların derse ilgisini takiple görevli olan Zabitü'l Esmalar vardır. Küçük çocuklara İslamiyet'in esaslarını öğreten Muallimu'l Küttablar; halka ibretli olaylar ve sözler anlatan Kaslar ve Kariu'l Kesasiler; halka şiirler ve güzel sözlerle zühd, tevekkül gibi konularda vaaz veren Vaizler karşımıza çıkmaktadırlar".⁵⁰

Medreselerde öğrenci ve öğretim elemanları arasında derecelendirmeler yapılmıştır. Öğrenciler için en alt derecede olanlara çömez kullanılırken, öğretim elemanları için ise molla, allâme, kari, muhaddis ve fakih gibi unvanlar kullanılmıştır. Medreselerde önceleri tek bir müderris görev almaktayken öğrenci ve öğretim elemanı kadrosunun genişlemesiyle beraber ûlâ (ilk), sâniye (ikimci) ve sâlise (üçüncü) olmak üzere her medresede üç müderris görevlendirilmiştir.⁵¹

Medreselerde eğitim öğretimde kullanılan ölçme değerlendirme faaliyetleri sadece öğrencinin bilgisini ölçme amaçlı değildir. Beceri ve ahlakî yönünü de içine alan, öğrenciyi her yönüyle değerlendiren bütüncül bir ölçme değerlendirme sistemi uygulanmıştır. Ölçme değerlendirme işlemleri genelde müderrisler tarafından yapılmıştır. Medreselerde ferdî öğretim modeli uygulandığından ölçme değerlendirmede de her öğrenci bireysel olarak değerlendirilmiştir.⁵² Müderrise ve öğrenciye uygun olan herhangi bir ortak zaman ayarlanır ve o gün medrese öğrenimini tamamlayacak olan öğrenci imtihana tabii tutulurdu. Bu imtihanda başarılı olup öğretimini bitirenlere “Mücaz” denilirdi.⁵³ Mücaz olan öğrenciye yani medrese öğrenimini başarı ile tamamlayan öğrenciye “icazetname” denilen bir diploma verilirdi.

---

⁵⁰ Tunay Karakök, “Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı'da Medreseler: Bir Değerlendirme” *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (2013): 218-219.

⁵¹ İsmet Parmaksızoğlu, “Medrese”, *Türk Ansiklopedisi*, (Ankara 1976), XXIII: 371.

⁵² Parlador, “Pedagojik Bir Değerlendirme”, 168.

⁵³ Recai Doğan, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997): 412.

1.3 Osmanlı Medreseleri

Osmanlı devletinde medreseler Anadolu Selçukluları'nın devamı niteliğinde gelişme göstermişlerdir. Anadolu Selçuklu devletinin askeri, idari, sosyal ve kültürel mirasını devam ettiren Osmanlılar zamanla genişleyen topraklarında birçok medrese açmışlardır. Bu durum Osmanlı devletinde zamanla gelenek haline almış ve padişah ve yakınlarının yanı sıra ileri gelen birçok kişi de medrese inşa faaliyetlerine destek olmuştur.⁵⁴ Böylece köylere varıncaya kadar hemen hemen her yerde medreseler açılmıştır.

Osmanlı devletinin özellikle ilk üç yılı idârî, askerî, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden her alanda büyük gelişmeler yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle medreseler bu dönemde gösterdikleri performansları ile batının dahi ilgisini çekmişlerdir. Hatta bugün dahi var olan bazı yükseköğretim kurumlarının temelini oluşturmuşlardır.⁵⁵

Osmanlılarda ilk medrese 1331 yılında Orhan Bey (1326-1362) tarafından İznik'te kurulmuştur. *Saraç ve Yavuz'un* çevirdiği *Âşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi* adlı kitabın *Hâzâ Menâkîb-u Tevârih-i Âl-i Osman* adlı bölümünün 33.babında bu konu şöyle anlatılmaktadır; “ *Andan sonra bir ulu keliseyi cum'a mescidi itdi ve bir manasdırı medrese itdi. Medreseyi dahı Mevlana Davud-ı Kayseri dirleridi, ana virdi ve andan sonra Taced din-i Kürd'e virdi ve Konya'da Siracü'ddin-i Urmevi'nüfi şakirdi-y-idi ve hitabetini Karahoca'ya virdiler ve İznik'i taht idindi.*”⁵⁶ Buradan da anlaşılacağı gibi Orhan Gazi İznik'te bir kiliseyi medreseye çevirmiştir. Bu ilk medresenin müderrisi de Mısırda tahsil almış nakli ve akli ilimlerde son derece âlim biri olan Şerefüddin Davud-i Kayserî (ö.1365) dir.⁵⁷ Kayserî, İznik medresesinde günlüğü 30 akçe ile müderrislik yapmıştır. Hadis, Fıkıh, Kelam, Tasavvuf, Mantık

⁵⁴ Taşkın, “Klasik Dönem”, 344.

⁵⁵ Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Bozulma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1994): 71.

⁵⁶ Kemal Yavuz, Yekta Saraç, *Âşık Paşazade, Osmanoğullarının Tarihi, Tevârih-i Âl-i Osmân*, (İstanbul, MAS Matbaacılık 2003): 368-369.

⁵⁷ İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, II.Deftter, trc. Şerafettin Turan, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları 1983), 46,

dersleri vermiştir.⁵⁸ Kayserî'den sonra bu medresede Tâcüddin ve Alâüddin Asvad gibi devrin ileri gelen bilim adamları görev almıştır.⁵⁹

Osmanlılarda medreselerin açılması Bursa'nın fethedilmesiyle birlikte hız kesmeden devam etmiştir. 1326 yılında Bursa'yı fetheden Orhan Bey, şehrin en büyük manastırı olan bir manastırı da medreseye dönüştürmüştür.⁶⁰ Bursa Lala Şahin Paşa Medresesi (vakfiye tarihi-1348) ise Osmanlı devletinin en önemli medreselerinden biri olmuştur.⁶¹

Bursa'nın fethedilip buralarda açılan yeni medreseler, İznik medreselerinin ikinci planda kalmasına neden olmuştur. Bursa medreseleri Edirne'nin fethine kadar önemlerini korumuşlar, ilk sırada yer almışlardır. Ancak 1363 Edirne'nin fethiyle Bursa medreseleri de önemlerini yitirmişlerdir. II. Murad tarafından Edirne'de inşa ettirilen Dâru'l-Hadis ve Saatli (Üç Şerefeli) Medrese en gözde medreseler olmuşlardır.⁶²

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte medreseler konusunda adeta bir dönüm noktası yaşanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in ilme verdiği önemden dolayı medreselere yapılan katkı ve yenilikler, bu dönemde medreselerin en yüksek seviyeye ulaşmalarını sağlamıştır.

Fatih, İstanbul'u fethettikten sonra, ilk olarak buradaki sekiz kilise ve bir manastırı medreseye dönüştürmüştür. Bu medreselerden biri, Pantokrator manastırı olan Zeyrek Camii'dir. Zeyrek medresesinin ilk müderrisliğini Alâüddin Tusî yapmıştır ve medresenin 40 öğrencisi olduğu bilinmektedir.⁶³

Fatih ilme çok düşkün bir padişahdır. Kiliseden çevrilen bu medrese binalarında verimli bir eğitim öğretim yapılamayacağını bildiği için Osmanlı devletine yakışır bir medrese yaptırmaya karar vermiştir. Ayrıca gün geçtikçe gelişen ve büyüyen devletin aynı zamanda kaliteli ilim ve bilim adamlarına da

---

⁵⁸ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 62.

⁵⁹ Taşdemirci, "Medreseler", 520.

⁶⁰ Ahmedî, *Tevârih-i Mulûk-i Âl-i Osman, Osmanlı Tarihleri I*, trc. N. Atsız Çiftçioğlu, (İstanbul: Türkiye Yayınları 1925-1949), 153-154.

⁶¹ Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, I. Baskı, (Ankara: T. C Kültür Bakanlığı Yayınları 1999): 11.

⁶² Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı*, 11.

⁶³ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 65.

ihtiyacı artmıştır. Böylece Fatih Sultan Mehmed yapımına 1463'te başlanılan ve 1470'te tamamlanan Fatih Külliyesini yaptırmıştır. Bu külliye Osmanlı Devletinde ilk, orta ve yükseköğretim programlarının birlikte yürütülmesi planlanarak yapılmış olan en büyük medresedir.⁶⁴

Fatih Külliyesi'nin içinde sekiz medreseden oluşan Sahn-ı Seman ve bunların arkalarında sekiz Tetimme medreseleri kurulmuştur. Sahn-ı Seman medreselerinde “ mukaddimât-ı ulûm” tahsili gören ve adına “dânişmend” denilen yüksek seviyedeki talebeler öğrenim görürken, Tetimme medreselerinde ise Sahn'a yükselmek için belli dersleri okuyan ve adına “suhte” veya “softa” denilen talebeler öğrenim görmüşlerdir.⁶⁵ Ayrıca Akyüz, bunların dışında burada bir Muallimhane denen ilkokul, kütüphane, imaret ve aşevi, iki hamam, Darüşşifa denen hastane, misafirhane vs. yapıların yapıldığını da belirtmektedir.⁶⁶

Fatih Sultan Mehmed'in Sahn-ı Seman medreselerini yaptırmasıyla birlikte Osmanlı devletinde eğitim öğretimde bir teşkilatlanma başlamıştır. Bu medreselerin inşasından sonra medreseler arasında; Haşiye-i Tecrid (Yirmili), Miftah (Otuzlu), Telvih (Kırklı), Hâriç, Dâhil ve Sahn-ı Seman şeklinde bir kademelendirme yapılmıştır. II. Bayezid devrinden itibaren de altmışlı medreseler yapılmıştır.⁶⁷ Medreseler müderrislerinin aldıkları yevmiyelerin ve okutulan kitapların farklı olmasından dolayı bu şekilde kademelere ayrılmışlardır.

Bu medreseleri açıklamak gerekirse:

- **Haşiye-i Tecrid (Yirmili) Medreseleri:** Müderrisine yirmi akçe verilen medreselerdir. Önceleri iki yıl tahsil süresi olan medresede daha sonra bu süre üç aya indirilmiştir. Seyyid Şerif Cürcanî'nin, Nasuriddin Tusî'nin Tecridü'l-İ'tikad isimli eserine yazmış olduğu Haşiye-i Tecrid isimli haşiyesinden dolayı medreseye bu isim verilmiştir. Medresede Fıkıh kitabı olarak Şerif Cürcanî'nin Şerh-i Feraiz ve Belagat kitabı olarak da

---

⁶⁴ Hasan Akgündüz, “Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)”, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989) :176.

⁶⁵ Akgündüz, *Medreseler*, 19.

⁶⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 65.

⁶⁷ Karakök, “Osmanlıda Medreseler”, 217.

Taftazani'nin Mutavalli isimli kitapları okutulmuştur.⁶⁸ Ayrıca okutulan derslerden birinin Kelam, okutulan kitaplardan birinin de Haşiye-i Tecrid olduğu bilinmektedir.⁶⁹

- **Miftah (Otuzlu) Medreseler:** Müderrisine otuz akçe verilen medreselerdir. Belagat derslerinde Şerh-i Miftah'ın okutulduğu için bu ismi almışlardır. Medresenin tahsil süresi iki ay, üç ay ve iki yıl olarak değişiklik göstermiştir. 1529-30 yılları arasında iki sene, 1597-98 yılları arasında ise üç ay tahsil süresi olmuştur.⁷⁰ Medresede Fıkıh, Belagat, Kelam ve Hadis dersleri okutulmuştur. Okutulan kitaplar ise Tenkih, Tavzih, Şerh-i Miftah, Haşiye-i Tecrid ve Mesâbih'tir.⁷¹
- **Telvi (Kırlı) Medreseler:** Müderrisine kırk akçe verilen medreselerdir. Fıkıh derslerinde Tattetzânî'nin Telvi adlı esri okutulduğundan bu isimle nitelendirilmişlerdir. Bu medreselerde miftah medreselerinde olduğu gibi eğitim sürelerinde farklılıklar olmuştur. 1535-36 yılları arasında iki veya üç yıl, 1575-76 yılları arasında en az üç ay, 1597-98 yılları arasında ise beş ay olmuştur.⁷² Belâgat, Kelam, Fıkıh ve Hadis gibi dersler okutulmuş, ders kitabı olarak da Miftahü'l-ulûm ile Meânî Şerh-i Miftah, Şerh-i Mevakıf, Sadruşşeria, Mesâbih okutulmuştur.⁷³
- **Ellili Medreseler:** Müderrisine günlük kırk akçe verilen medreselerdir. Ellili medreseler Hariç ve Dâhil olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. Bu medreselerinde otuzlu ve kırklı medreseler gibi

---

⁶⁸ Mehmet Efendi Mecdi, *Şakâik-i Numaniye ve Zeyilleri, Hadâiku's-Şakâik, I-V*, trc. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları 1989), 41-43.

⁶⁹ Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı", 352. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Baltacı, "XV.-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri", 37.

⁷⁰ Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı", 352.

⁷¹ Karakök, "Osmanlıda Medreseler", 220.

⁷² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Baltacı, "XV.-XVI. Asırlar Osmanlı", 38-39.

⁷³ Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı", 352. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baltacı, "Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim", 449.

eğitim sürelerinde değişiklikler olmuştur. Hariç medreselerinde 1538-39 yılları arasında bir yıl tahsil süresi mevcut iken, 1575-76 yılları ve 1597-98 yılları arasında beş ay tahsil süresi uygulanmıştır.⁷⁴ Hariç medreselerinin kırklı medreselerde olduğu gibi ders olarak Fıkıh, Kelam ve Hadis okutulurken, ders kitapları olarak da Hidâye, Şerh-i Mevâkıf ve Mesabih okutulmuştur.

Ellili medreselerin Dâhil Ellili bölümlerinde ise tahsil süreleri Hariç medreselerinde olduğu gibi değişmiştir. 1539-40 yıllarında bir yıl tahsil süresi uygulanırken, 1597-98 yılları arasında altı ay olarak uygulanmıştır. Fıkıh, Usûl-ı Fıkıh, Tefsir ve Hadis dersleri okutulan dersler, Telvih, Keşşaf, Beyzâvî, Buhârî, Hidâye okutulan kitaplar arasındadır.⁷⁵

- **Sahn-ı Seman Medreseleri:** Bu medreseler Osmanlı medrese sisteminin en üst seviyesindeki medreselerdir. Süleymaniye Medresesi inşa edilene kadar önemini korumuştur. Tahsil sürelerinde 1540-41 ve 1556-57 yılları arasında bir yıl, 1597-98 yılları arasında en az altı ay olacak şekilde değişiklik olmuştur. Fıkıh, Usul-ı Fıkıh, Akaid, Hadis ve Tefsir dersleri, Hidâye, Telvîh, Şerh-i Adûd, Şerhu Akaid'in-Nesafiyye, Şerhu Akaidu'l-Adûdiyye Devvânî, Buhârî, Keşşaf ve Beyzavî kitapları okutulmuştur.⁷⁶ Sahn-ı Seman medreselerinde müderris olarak; Molla Zeyrek, Ali Tusi, Molla Abdülkerim, Hocazade, Muhyiddin, Mufti Ahmet Paşa, Kadızade Kasım gibi zamanın ünlü şahısları görev yapmışlardır.⁷⁷
- **Altmışlı Medreseler:** Bu medreselerde görev yapan müderrislere günlük altmış akçe verilmektedir. Seviye olarak Sahn-ı Seman medreselerinden yüksek olmalarına rağmen öğrenim süreleri Sahn

---

⁷⁴ Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı”, 352. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baltacı,” XV.- XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri”, 40.

⁷⁵ Karakök, “Osmanlıda Medreseler”, 221.

⁷⁶ Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı”, 353. Ayrıntılı bilgi için bkz: Baltacı,” Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim”, 449.

⁷⁷ Arzu Boy, “Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/1: 61

medreseleri gibi bir sene ve altı ay olmak üzere değişiklik göstermiştir. Fıkıh, Usul-ı Fıkıh, Kelam, Tefsir ve Hadis dersleri okutulurken, Hidaye, Telvih, Şerh-i Feraiz, Buhari, Keşşaf, Şerh-i Mevakıf ders kitapları olarak okutulmuştur.⁷⁸

II. Bayezid zamanında sadece İstanbul’da değil Amasya ve Edirne’de de medreseler açılmıştır. II. Bayezid İstanbul’daki medreselerde müderris olarak Şeyhülislamı görevlendirmiştir. Ancak Şeyhülislamlar yoğun oldukları için müderrislik yapamadıklarından yerlerine vekil tayin etmişlerdir.⁷⁹

Fatih Sultan Mehmed yaptırdığı medreselerin programlarıyla da bizzat kendisi ilgilenmiştir. Hangi ilim dalında hangi kitabın okunması gerektiğini açıklamıştır. Fatih, öğrenci ve derslerle ilgili olarak bir tüzük yaptırmıştır. Kanun-i Talebe-i Ulum veya Kanun-i Örfiye-i Osmani denilen bu tüzükte okutulacak dersler ve derslerin programları belirtilmiştir. Medreselerdeki ders programlarını bu tüzük doğrultusunda Molla Hüsrev, Ali Kuşçu ve Mahmud Paşa yapmışlardır.⁸⁰

Osmanlı devletinde eğitim adına ikinci büyük adım Kanûnî döneminde atılmıştır. Süleymaniye medreselerinin kurulmasıyla birlikte medreseler küçükten büyüğe doğru on iki kademeli olarak yeniden derecelendirilmiştir. Süleymaniye medreselerinin, Fatih’in kurduğu medreselerden bazı farkları vardır. Örneğin; ordunun tabip, cerrah ve mühendis ihtiyacını da düşünen Kanûnî, Süleymaniye Camii yanında bir tıp medresesi ve Darüşşifa, matematik öğretimi için dört medrese, bir Daru’l-Hadis ve bir de Tetimme (Musıla’i-Süleymaniye) inşa ettirmiştir.⁸¹ Fatih’ten sonra Kanûnî ile en yüksek noktaya varan eğitim, devletin yıkılışına kadar ufak tefek değişiklikler olsa da varlığını korumayı başarmıştır.

Ünal Taşkın “Kalsik Dönem Osmanlı Medreseleri” adlı makalesinde Süleymaniye medreselerindeki on iki medrese ve müderris derecelerini sırasıyla belirtmiştir.⁸²

⁷⁸ Karakök, “Osmanlıda Medreseler”, 221.

⁷⁹ Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet İpşirli, “Medrese” *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), c. 28, s. 328.

⁸⁰ Atay, *Din Eğitimi*, 104.

⁸¹ Ulusoy, “Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı”, 77.

⁸² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı”, 353-354.

Süleymaniye medreselerinin yapılmasıyla birlikte Osmanlılarda eğitim Sahn-ı Seman ve Süleymaniye olmak üzere ikiye ayrılmıştır.⁸³ Medreselerdeki bu derecelmeye göre Dâhil medresesini bitirdikten sonra belli bir alanda uzmanlaşmak isteyen öğrenci, alanına göre ya Sahn-ı Seman veya Süleymaniye medreselerine devam etmiştir. Örneğin; hukuk, edebiyat ve ilahiyat alanında ihtisas yapmak isteyen öğrenci Sahn-ı Seman medreselerinde, matematik ve tıp alanında ihtisas yapmak isteyen öğrenci ise Süleymaniye medreselerinde tahsiline devam etmişlerdir.⁸⁴

Osmanlı medreseleri, verilen eğitim bakımından iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki ağırlıklı olarak İslamî ilimlerin okutulduğu ancak gerektiği kadar fen bilimleri ve tabiat bilimlerinin de okutulduğu genel medreselerdir. Genel medreselerden mezun olan öğrenciler kadı, müderris ve müftü olabilmişlerdir. İkinci grupta ise ihtisas medreseleri bulunmaktadır. Bu ihtisas medreselerinde belirli bir alanda uzmanlaşmak isteyen talebeler eğitim almaktadır. Bugünkü yüksek lisans ve doktora eğitimleri diyebiliriz. İhtisas medreseleri; Hz. Peygamberin söz, fiil ve tahrirlerinin öğretildiği Dârü'l-Hadisler, Kur'an'ı Kerim'in ezberletildiği Dârü'l-Kurrallar ve Tıp eğitimi veren Dârü't-Tıplardır.⁸⁵

Osmanlı medreselerinde dersler aşağı dereceli medreselerde muhtasar, yüksek dereceli medreselerde ise mufassal olarak işlenmiştir.⁸⁶ Ayrıca gramer, geometri, mantık, ferâiz, belagat, kelâm, usûl-i fıkıh, fıkıh, usûl-i hadis, hadis, tefsir, sarf, nahiv, hesap ve hendese gibi dersler okutulmuştur.⁸⁷

Medreselerde okutulan dersleri, okutulan kitapları ve sürelerini Baltacı, XV. – XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri isimli kitabında “Okutulan Ders ve Kitaplar” kısmında açıklamaktadır. Bu bilgileri bir tablo içerisinde gösterelim.

---

⁸³ Boy, “Medreselerin Kısa Bir Geçmişi”, 61.

⁸⁴ Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı*, 6.

⁸⁵ Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı*, 5-6.

⁸⁶ Karakök, “Osmanlıda Medreseler”, 221.

⁸⁷ Tarhan, “Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri”, 42.

MEDRESE TÜRÜ	DERSLER VE KİTAPLAR	ÖĞRENİM SÜRESİ
Yirmili (Haşiyeye-i Tecrid) Medreseleri	Belagat.....Mutavvel Kelâm.....Haşiyeye-i Tecrid Fıkıh.....Şerh-i Ferâiz	1528/1529 yıllarında 2 yıl 1575/1576 yıllarında en az 1 yıl 1597/1598 yıllarında 3 ay
Otuzlu (Miftah) Medreseleri	Fıkıh...Tenkih ve Tavzih Belagat... Şerh-i Miftah Kelâm.... Haşiyeye-i Tecrid Hadis.....Mesâbîh	1529/1530 yıllarında 2 yıl 1575/1576 yıllarında en az 2 ay 1597/1598 yıllarında 3 ay
Kırklı (Telvîh) Medreseleri	Belagat....Miftâhu'l-Ulûm Usûl-ı Fıkıh.....Tavzih Fıkıh...Sadru'ş-şeriâ, Meşârik Hadis.....Mesâbîh	1535/1536 yıllarında 3 yıl 1575/1576 yıllarında en az 3 ay 1597/1598 yıllarında 5 ay
Ellili (Hâriç) Medreseleri	Fıkıh.....Hidâye Kelâm.....Şerh-i Mevâkîf Hadis ..... Mesâbîh	1538/1539 yıllarında 1 yıl 155/1576 yıllarında en az 5 ay 1597/1598 yıllarında 5 ay
Ellili (Dâhil) Medreseleri	Fıkıh.....Hidâye Usûl-ı Fıkıh.....Telvîh Hadis.....Buhârî Tefsir...Keşşâf ve Beyzâvî	1539/1540 yıllarında 1 yıl 1597/1598 yıllarında 6 ay

Sahn-ı Seman Medreseleri	Fıkıh.....Hidâye Usûl-ı Fıkıh..Telvîh ve Şerh-i Adûd Hadis.....Buhârî Tefsir....Keşşâf ve Beyzâvî	1539/1540 ve 1556/1557 yıllarında 1 yıl 1576/1577 yıllarında 6 ay 1597/1598 yıllarında en az 6 ay
Altmışlı Medreseler	Fıkıh...Hidâye ve Şerh-i Ferâiz Kelâm...Şerh-i Mevâkıf Hadis.....Buhârî Tefsir.....Keşşâf Usûl-ı Fıkıh.....Telvîh	1545/1546 yıllarında 1 yıl

Tablo 1: Medreselerde Okutulan Dersler ve Tahsil Süreleri

Medreselerde tahsil süresi 8-9 yıl iken Kânûnî devrinin ortalarında 5 yıla düşürülmüş, daha sonra 1576’da Sahn medreselerine kadar olan tahsil süresi 3 yıl ile sınırlandırılmıştır.⁸⁸ Derslerde genel olarak anlatma, tartışma, soru-cevap yöntemleri kullanılmakta olup en yaygın ezber yöntemi uygulanmıştır. Medreselerde öğrenci olabilmek için belli bir yaş sınırı mevcut değildir. Sıbyan mektebini bitiren ya da en az o kadar özel öğrenim gören erkek öğrenciler medreseye kabul edilmişlerdir. Öğrenciler medresenin büyüklüğü ve vakıf şartları göz önüne alınarak müderrisler tarafından seçilmiş olup öğrenci sayısı genel olarak 20-30 civarında olmuştur.⁸⁹

Medreseyi bitiren öğrencilere “*temessük*” denilen mezuniyet belgesi, Sahn medreselerini bitiren öğrenciye ise “*icâzetname*” denilen bir diploma verilmiştir. Sahn medresesini bitirip icâzet almış olan öğrenci, müderrislik yapabilmek için veya kadı olabilmek için isimlerini Anadolu veya Rumeli kazaskerinin “*ruzname*”

⁸⁸ Taşkın, “Klasik Dönem Osmanlı”, 359.

⁸⁹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 67-68-69.

veya “*matlab*” denilen defterine kaydettirip sıra beklemektedirler. Sıra bekleme süresine “*nöbet*”, bekleyene “*mülâzim*”, bu yönteme de “*mülâzemet*” denilmiştir.⁹⁰ Müderris kadrolarında boşalma oldukça bu defterde ismi yazılı olan mülâzimlerden sırayla boşalan kadroya atama yapılmıştır. Müderrislik dışında görev yapmak isteyen mezunlar kadı, kazasker veya müftü gibi görevlerde de bulunabilmişlerdir.

Medreselerde öğretimin başında müderris görev almaktadır. Dersler müderrisler tarafından verilmiştir. Müderrislerin tayin işlerini hazırlayıp listeyi sadrazama sunmak Şeyhülislam’ın görevidir. Sadrazama sunulan bu liste daha sonra Mâbeyn Başkâtibi vasıtasıyla padişaha sunulur ve tayin işlemi gerçekleştirilir.⁹¹

Müderrislerden sonra eğitim kadrosu içinde önemli olan bir diğer görevli ise “*muîd*” dir. Muîdler, müderrislere yardımcı olmuşlardır. Müderris dersi anlattıktan sonra muîd o dersi tekrar etmiştir. Böylece öğrencinin anlamadığı veya kaçırdığı bir yer söz konusu ise bu tekrar sayesinde düzeltilmiştir. Muîdler’de aynı müderrisler gibi maaşla çalışmışlardır. Ayrıca öğrencinin disiplininden de sorumlu kişiler gene muîdlerdir. Muîd olabilmek içinde vakfiye şartlarına göre belirlenmiş birtakım şartlar mevcuttur.⁹²

Muîdliğin ortaya çıkışı konusunda Baltacı ilk defa Büyük Selçuklular zamanında Nizamiye Medreselerinde ortaya çıktığını belirtirken, Bilge ise ilk defa hicrî V. asırda ortaya çıktığını belirtmiştir.⁹³

Medreselerde derslere sabah namazından sonra, talebelerin müderris ile birlikte namazı eda etmelerinin ardından Kur’an’dan bir bölüm okunarak başlanır. Peygambere dua ve selamdan sonra işlenecek olan konuya geçilir. Müderrislerin okunan konu hakkında öğrencilere sorular sormasıyla karşılıklı münazara şeklinde

---

⁹⁰ Serap Kölemen, “19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Sancağında Eğitim”, (Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Mayıs 2007): 16.

⁹¹ Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, 49.

⁹² Ulusoy, “Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı”, 37-38.

⁹³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz: Cahit Baltacı, “Millî Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Millî Eğitim ve Kültür Dergisi* 3, Haziran 1979: 7, Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi 1984):34.

öğleye kadar dersler işlenir. Öğle ile ikindi arasında derslere ara verilip ikindiden sonra tekrar ikindi derslerine başlanır.⁹⁴

Öğretim dili genel olarak Arapça olan medreselerde, sözlü açıklama ve tartışmalarda Türkçe kullanılmıştır. Farsça ise ilk kez Damat İbrahim Paşanın yaptırdığı medresede kullanılmıştır.⁹⁵

Medreselerdeki görevlilerin atama, terfi, azledilme ve emeklilik işleri Şeyhülislam ve Kazasker tarafından yürütülmüştür.⁹⁶

Eğitimin ve öğretimin parasız olduğu Osmanlı medreselerinde gelir giderler vakıflar tarafından karşılanmıştır. Aynı zamanda bu vakıflar öğrencilerin sadece eğitim ihtiyaçlarını değil yeme, içme, barınma gibi diğer ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Vakıflar dışında hayırseverler de medreselere ve talebelere her türlü yardımda bulunabilmişlerdir.

Osmanlı Devletinde eğitim Fatih ve Kanuni zamanında altın çağlarını yaşamıştır. Daha sonraki padişahlar eğitim konusunda pek ileri gidememişler, var olan düzeni korumakla yetinmişlerdir.

XVI. asrın ikinci yarısından sonra Osmanlı devletinde medreselerde de gerilemeler başlamıştır. Toplumun çeşitli kademelerinde görülen yozlaşma medreseleri de etkilemiştir. Devletin ilk zamanlarda medreselere verdiği destek baskıya ve müdahaleye dönüşmüştür. Medreseler üzerlerindeki bu baskıdan dolayı özerkliklerini kaybetmiş ve kültür ve medeniyeti geliştirme, halkı bilinçlendirme konusunda yetersiz olmaya başlamıştır.⁹⁷

Medreselerde görülen bu düşüş sonucunda öğrenci ve müderrislerin disiplini kaybolmuş, aklı ve pozitif bilimler programdan çıkarılarak dinî bilimlere ağırlıklı bir öğretim programı uygulanmaya başlanmıştır. Medreselerde dogmatik bir anlayış hâkim olmaya başlamıştır.⁹⁸

---

⁹⁴ Ulusoy, “Kuruluşundan 17. Yüzyıla Kadar Osmanlı”, 43.

⁹⁵ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 70.

⁹⁶ Karakök, “Osmanlıda Medreseler”, 223.

⁹⁷ Suat Cebeci, “Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10,(2004): 198.

⁹⁸ Mehmet Şişman, *Eğitim Bilime Giriş*, 5. Baskı, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları 2009): 55.

Osmanlı devletinin ilk üç yüz yılı her alanda ilerlemenin görüldüğü bir altın çağı olmuştur. Özellikle idârî, askerî ve ekonomik yönden ilerleyen devlet eğitim konusunda da en yüksek zirveye ulaşmıştır. Osmanlı medreseleri özellikle Fatih ve Kânûnî dönemlerinde en verimli dönemlerini yaşamışlardır. Öyle ki Batı'nın dahi ilgisini çeken Osmanlı medreseleri birçok üniversitenin de kuruluşuna örnek teşkil etmiştir. Ancak Osmanlı devletinin duraklamasıyla beraber medreselerde de gerileme meydana gelmiş ve birçok sebepten dolayı maalesef ki medreseler ilk zamanlardaki ihtişamını kaybetmiştir.

2. BÖLÜM

SİVRİHİSAR MEDRESELERİ

Çalışmamızın ilk bölümünde genel olarak medreselerin doğuşu ve gelişimi, medreselerdeki eğitim öğretim sistemi ve Osmanlı eğitim sistemindeki önemli kurum olan medreseler ele alınmıştır. Bu bölümde ise, Osmanlı döneminde eğitim konusunda en önemli merkezlerden biri olan Sivrihisar medreseleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

1289/1873-1874 yılı Ankara Salnamesinde Sivrihisar kazasında toplam 11 medrese ve bu medreselerde toplam 420 talebenin ders gördüğü belirtilmektedir. Ayrıca bu medreselerde sarf, avâmil, izhar, mantık, meânî, ilmî kelâm, hadis-i şerif ve tefsir-i şerif derslerinin okutulduğu da belirtilmiştir. Hatta bu dersleri alan öğrenci sayıları da salnamede mevcuttur. Salnameye göre sarf dersini 30 talebe, avâmil dersini 20 talebe, izhar dersini 15 talebe, mantık dersini 10 talebe, meânî dersini 22 talebe, ilmî kelâm dersini 12 talebe ve tefsir-i şerif dersini de 3 talebe almaktadır.⁹⁹

Günyüzü nahiyesinde 2 medresenin olduğu ve nahiyede toplam 700 çocuk olup bu çocuklardan 45'inin medrese talebesi olduğu da yine 1289 Ankara Salnamesinde belirtilmektedir. Bu 45 medrese talebesinden 15'i sarf dersini, 20'si avâmil dersini, 10'u da izhar dersini almaktadır.¹⁰⁰

1320 Ankara Salnamesine baktığımızda ise sayfa 168'de Sivrihisar kazasında 18 medresenin mevcut olduğu belirtilmektedir.¹⁰¹

Ankara Salnamelerinde de görüldüğü gibi Sivrihisar'da bulunan medreselerin sayısı zaman içerisinde artmıştır. Bu durum bize eğitim noktasında Sivrihisar'ın önemini bir kez daha göstermektedir.

Sivrihisar medreselerinin çoğunun zaman içerisinde yerleri kaybolmuştur. Fakat günümüzde Alemşah Kümbeti olarak bilinen Alemşah medresesi varlığını

---

⁹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *1289 Yılı Ankara Salnamesi*, Millet Genel Kütüphanesi, Kayıt no.1. s.96.

¹⁰⁰ BOA, *1289 A. S.*, 1.

¹⁰¹ BOA, *1320 Yılı Ankara Salnamesi*, T.C. Ankara Umumi Kütüphanesi, Ha 2/39.

halen korumaktadır. Çalışmamızda 40, 3081, 196, 176, 1608, 1576, 21279, 27075, 2568, 2602, 591, 907, 1189, 1405, 1954, 17734, 22775, 7694, 28183, 580, 3542, 2029, 1974, 2109, 1980 Numaralı Evkaf Defterlerinden yararlanılmıştır. Ayrıca 1316-1317-1318 yılı Maârif Salnamelerinden, 1289-1320 yılı Ankara Salnamelerinden, 1694 Şer’iyye Sicilinden, 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyeti Anadolu Defterinden, 453 Numaralı Tapu Tahrir Defterinden, Zehra Çınar ve Gökden Göker’in Yüksek Lisans Tezlerinden yararlanılmıştır.

Medreseler inşa sırasına göre değil alfabetik sıraya göre ele alınmıştır.

2.1.Alemşah Medresesi

1328 yılında Melikşah tarafından yaptırılan¹⁰² medresenin bânisi Hacı Mahmud Ağadır. Melik Alemşah Medresesi diye de anılan bu medrese Sivrihisar’ın Günyüzü Kazası’nda yer almaktadır.¹⁰³

Müdürlüğünü Nuri ve Hüseyin Efendi’nin yaptığı medresenin 243 talebesi mevcuttur.¹⁰⁴ Daha sonra medresenin müdürlüğünü yapan Seyyid Ali Efendi vefat edince üçte bir hisse ile müdürlük görevi es-Seyyid Ahmet ve es-Seyyid Mehmet ile es-Seyyid İbrahim Efendiye tevcih verilmiştir.¹⁰⁵

21 Şevval 1272/25 Haziran 1856 tarihinde Alemşah Medresesinin 1271 senesine ait bir yıllık muhasebe harcı belirtilmektedir. Medresenin 1271 senesine ait gelirinin beş yüz yirmi altı kuruş, giderinin ise dört yüz altmış kuruş olduğu görülmektedir.¹⁰⁶

23 Rebiü’l-ahir 1279/18 Ekim 1862 tarihinde Alemşah Medresesi’nin 1278 senesine ait aşar bedeli olan altı yüz otuz yedi buçuk kuruşun tamamının Ankara mal sandığından alındığı görülmektedir.¹⁰⁷

---

¹⁰² Orhan Keskin, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, (İstanbul: Bayrak Matbaası 2001), 69.

¹⁰³ Zehra Çınar, “ *Hurufât Defterlerine Göre Seferihisâr-ı Günyüzü Kazası*”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 38.

¹⁰⁴ BOA. *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁰⁵ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 228-229. Belge için Ek – 1’e bakınız.

¹⁰⁶ BOA, *Evkaf Defteri*, 591.

¹⁰⁷ BOA, *Evkaf Defteri*, 907.

5 Rebiü'l-ahir 1283/17 Ağustos 1866 tarihinde Alemşah Medresesi'nin 1282 senesine ait aşar bedeli olan dört yüz kırk iki kuruşun Ankara mal sandığından alındığı görülmektedir.¹⁰⁸

Alemşah Medresesi vakfı yarım hisse mütevellilik vazifesine sahip olan Sivrihisarlı Seyyid Mehmed İbn-i Halil'in elinde olan eski beratın, 5 Rebiü'l-ahir 1283/17 Ağustos 1866 tarihinde yenilendiği görülmektedir.¹⁰⁹

Atik (eski) berat Seyyid Mehmed İbn-i Halil'e 1245 senesi Cemaziye'l-âhîrinin evâsıtında verilmiş, 1285'de ise yenilenmiştir. Belgede yarım hisse mütevellilik hizmetine mukabil (tahsis olunan) ücretin ise dört yüz kırk iki kuruş olduğu görülmektedir.¹¹⁰

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınan 1405 numaralı Evkaf Defterinin 330. sayfasında Alemşah Medresesinin 1287 senesine ait muhasebe harcının yüz doksan beş kuruş gelir, dört yüz on beş kuruş gider olduğu görülmektedir.¹¹¹

Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Arşivden alınan 2109 numaralı Evkaf Defterinin 49. sayfasında medresenin vakıf yöneticisi ve aynı zamanda müderrisleri Halil oğlu Mehmed ve Ali ve Ahmet ve Mustafa ve Ahmed Nuri Efendilerin ve diğer vakıf görevlilerinin 1279 senesindeki bir yıllık muhasebe kaydı verilmiştir. Muhasebe kaydına göre medresenin aşar bedelinin bin iki yüz yetmiş dokuz kuruş, muhasebe masraflarının yetmiş dokuz kuruş yirmi pare, maaş ve muhasebe harcının on beş kuruş otuz altı pare, aidatın altmış dört kuruş yirmi dört pare, müteveli (yönetici) maaşının beş yüz elli sekiz kuruş olduğu görülmektedir. Medresenin toplam masraflarının ise altı yüz otuz yedi kuruş olarak kaydedildiği görülmektedir.¹¹²

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nin 1954 numaralı Evkaf Defterindeki 39.sayfada Alemşah Medresesi'nin 1281 senesine ait Mart ayının başından Şubat ayının sonuna kadar olan masraf harcının aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde

---

¹⁰⁸ BOA, *Evkaf Defteri*, 1189.

¹⁰⁹ BOA, *Evkaf Defteri*, 1189.

¹¹⁰ BOA, *Evkaf Defteri* 1189.

¹¹¹ BOA, *Evkaf Defteri*, 1405.

¹¹² Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Evkaf Defteri*, 2109.

olduğu görülmektedir.¹¹³ Kalan beş yüz elli sekiz kuruş yirmi parenin ise vakıfta fazlalık olup vakıf yöneticilerine ve müderrislere verildiği belirtilmektedir.

GELİRLER		
Aşar Kesinti Bedeli 637 kuruş 20 para	Hazineye Aktarılan 57 kuruş 20 para	
GİDERLER		
Maaş 63 kuruş 24 para	Muhasebe Harcı 15 kuruş 36 para	Toplamda 79 kuruş 20 para

Tablo 2: Alemşah Medresesi'nin 1281 yılı Gelir Gider Tablosu

3 Recep 1279/25 Aralık 1862 tarihinde Ankara Sancağındaki vakıfların toplu olarak muhasebesinin gösterildiği defterde Seferihisar'daki Melik Alemşah Medresesi vakfının mürettebat hazinesi ile muhasebe harç bedeli yetmiş sekiz kuruş yirmi pare olarak görülmektedir.¹¹⁴

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 40 numaralı Evkaf Defterinin 53.sayfasında Alemşah Medresesi'nin yarım hisse bakım ve üçte bir hisse ile müderrislik görevine sahip olan Mehmed ve Ali Efendilerin hasılatlarının medresenin vakfına ait olduğu görülmektedir. Hatta Mehmet ve Ali Efendilerin bunlardan onda bir öşür almaları gerektiği kaydedilmiş olmasına rağmen bu onda bir öşür hazinede görülmemektedir. Bunun üzerine Mehmed Rüşdü Efendi'nin bu durumun düzeltilmesi için hazineye bir dilekçe yazdığı belirtilmektedir.¹¹⁵

Medresenin içinde bir de Melikşah adıyla anılan bir kümbet bulunmaktadır. Bu yüzden medrese Alemşah Kümbeti olarak da bilinmektedir.¹¹⁶

¹¹³ BOA, *Evkaf Defteri*, 1954.

¹¹⁴ BOA, *Evkaf Defteri*, 17734.

¹¹⁵ BOA, *Evkaf Defteri*, 40. Belge için Ek-2'ye bakınız.

¹¹⁶ Tahsin Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, (Eskişehir: Tam İş Matbaası 1961), 46.

Kümbet, Anadolu Selçuklu döneminde 728 yılında Melikşah tarafından, İlhanlı Beyi Sultan Şah için bir camii ve bir medrese ile birlikte yaptırılmıştır.¹¹⁷

Sivrihisar Kubbeli Mahallesi Alemşah Caddesi 2928 HC nolu pafta, 185 nolu ada, 20-12 nolu parselde Ulu Caminin kuzeyinde bulunan Alemşah Kümbeti, bir süre Belediye tarafından depo olarak kullanıldıktan sonra 1974'te Tarihi Eserleri Koruma Derneği adına tahliye ettirilmiştir. 1980 ve 2014 yıllarında ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Eskiden etrafı medrese ile çevrili iken yapılan istimlak sonrası Sivrihisar Belediyesi tarafından çevre düzenlemesi yapılarak park haline getirilmiştir.¹¹⁸

Resim 1: Alemşah Kümbeti

¹¹⁷ Semavi Eyice, "Alemşah Kümbeti", *Türk İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul 1989), c. 2, 368.

¹¹⁸ Sivrihisar Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği, "Alemşah Kümbeti", erişim: 26 Nisan 2019, <https://www.sivrihisar.com.tr/alemşah-kümbeti.html>.

2.2. Aziziye Medresesi

1170/1756-1757 tarihinde Nimetullah oğlu Ömer Ağa tarafından yaptırılmıştır.¹¹⁹ 1316/1898-1899 tarihli Maârif Salnamesine göre müderrisliğini yapan Osman Efendi zamanında medresenin 9 talebesi mevcuttur.¹²⁰ Osman Efendi'den sonra 1317 ve 1318 tarihlerinde medresenin müderrisliğini yine 9 adet talebe ile Mustafa Efendi devam ettirmiştir.¹²¹ Medresenin yeri bilinmemektedir.

2.3. Cami-i Kebir Medresesi

Medresenin bânisi Hacı Koçar'dır. Müderrisliğini Evliya Zâde Salim Efendi'nin yaptığı medresenin 1316 ve 1317 senelerinde 29 adet talebesi vardır.¹²²

Evliya Zâde Salim Efendi'den sonra medresenin müderrisliğini Hacı İsmail Efendi ve Hafız Halil Efendi devam ettirmişlerdir.

4 Kânunuevvel 1321 (17 Aralık 1905) tarihinde Camii Kebir mahallesinde bulunan medreseye müderris olarak Rüşdü oğlu Hacı İsmail Efendi'nin görevlendirildiği görülmektedir.¹²³

24 Temmuz 1322 (6 Ağustos 1906) tarihinde Hacı İsmail Efendi'nin mazbatasının gelmemesi üzerine il idare meclisine dilekçe yazılarak mazbatanın aslının veya onaylı suretinin gönderilmesi istendiği görülmektedir.¹²⁴

25 Muharrem 1280 (12 Temmuz 1863) tarihinde müderrislik görevinin Mehmed oğlu Hafız Halil'e verildiği görülmektedir. Müderrislik görevine mukabil ücretin ise dükkân kirasından alınmak üzere doksan kuruş olduğu görülmektedir.¹²⁵

Başbakanlık Osmanlı Arşivinin 176 Numaralı Evkaf Defterinin 222.sayfasında Camii Kebir Medresesi'nin Ali oğlu Mustafa tarafından yeniden inşa ettirildiği belirtilmektedir.¹²⁶

---

¹¹⁹ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 46.

¹²⁰ BOA, *Maarif Salnamesi*,1316.

¹²¹ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹²² BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316-1317.

¹²³ BOA, *Evkaf Defteri*, 3081.

¹²⁴ BOA, *Evkaf Defteri*, 3081.

¹²⁵ BOA, *Evkaf Defteri*, 196.

¹²⁶ BOA, *Evkaf Defteri*,176.

Arşiv belgeleri incelenirken Camii Kebir medresesi'nin aynı zamanda Hacı Koçar medresesi ve Hacı oğlu Ali medresesi olarak da isimlendirildiği görülmektedir.¹²⁷

2.4. Eminüddîn Mikail Medresesi

Medresenin yapıldığı tarih ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Medresenin yeri Ulu Caminin bitişiğinde bulunan müftülük binasıdır.¹²⁸

Başbakanlık Osmanlı Arşivine göre banisi (~~yapan~~) Eminüddîn Mikail'dir.¹²⁹

Eminüddîn Mikail Camii ya da bugünkü adıyla Ulu Cami, Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad döneminde Miladî 1231-1232 yılında ilk olarak Emîr Cemâleddin Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra Miladî 1260 yılında Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un nâibliğine atanan Eminüddîn Mikail, bu camiyi yeniden inşa ettirmiştir.¹³⁰

---

¹²⁷ BOA, *Evkaf Defteri*, 196.

¹²⁸ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 46.

¹²⁹ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 18.

¹³⁰ Hüseyin Çınar, "Sivrihisar'da Cami ve Mescit Vakıfları 16. Yüzyıl" Edt: Zafer Koylu – Haşim Şahin, *Geçmişten Günümüze Sivrihisar*, (Eskişehir, Sivrihisar Belediyesi 2017), 41.

Resim 2: Ulu Camii Giriş Kapıları

Resim 3: Ulu Camii İçi

Kanuni devrinde düzenlenen vakıf defterlerinde, Kayalu, Ortaköy, Yalnızçam¹³¹ ve Kargı köylerinin geliri Sivrihisar Ulu Camiine vakfedilmiştir. Kayalu köyü, Sultan II. Alâeddin zamanında Eminüddîn Mikâil'e verilmiştir. Eminüddîn Mikail'de köyün gelirini camiye ve görevlilerine vakfetmiştir.¹³²

Kapullu (Kayalu) köyünün Eminüddîn Mikâil'e vakfedilmesi Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgesinde şu şekilde açıklanmaktadır: “*Kaplu Seferihisar Câmî'ine vakıftır. Mülk-i âtî Eminüddîn Mikail'den Sultan Alaeddin zamanından vakfiyet üzere mutasarrıf olunur imiş. Mezkûr Karye hâsılının humusanın huffâz ve hatîb ve kayyum tasarruf ederler imiş ve sülüs-i humusunu kadı ve utekâ tasarruf ederler imiş. Utekâ hissesinden yevmî bir akçe Mevlânâ Muhammed'e sadaka olunmuş ve cümle hâsıldan yevmî iki akçe müderris tasarruf eder imiş ve ehl-i vezâifin öşrûn muzhır tasarruf eder imiş deyü nakl olunmuş an-defter-i Kirmasti. El-hâletü hâzihi zikr olunan üslûb tağyir olunup tevzî'nâme-i Pâdişâhî üzere vâki olan tertîb zeyl-i defterde mezkûrdur deyü kayd olunmuş der-defter-i köhne.*”¹³³

1 Haziran 1289 – 30 Ağustos 1289 (13 Haziran 1873 – 11 Eylül 1873) tarihli kayda göre Eminüddîn Mikail Vakfına ait üç parça tarla ve bir bağ anne Hatice'den evlatları Hasan ve Mehmed'e intikal ettiği görülmektedir.¹³⁴

1 Haziran 1289 – 30 Ağustos 1289 (13 Haziran 1873 – 11 Eylül 1873) tarihli kayda göre Eminüddîn Mikâil Vakfına ait Uzun Oğlan'dan Halil'e bir parça bağ, Mahmud'dan Halil'e bir parça tarla, Fatma Hatun'dan Halil'e bir parça tarla, Mehmed'in ölümüyle Zabtiye Osman kızı Sultan'a iki parça tarla ve bir bağ intikal ettiği belirtilmektedir.¹³⁵ Aynı tarihte babası Veli'nin ölümüyle Veli oğlu Ali'ye bir parça bağ, Hacı Mustafa'nın ölümüyle Hüseyin ve Ali'ye bir parça tarla, İbrahim'den küçük Ali oğlu Ali'ye bir parça tarla, babası Hasan'ın ölümüyle oğlu Ali'ye dört parça tarla, babası Hasan'ın ölümüyle Hüseyin'e iki parça tarla intikal ettiği belirtilmektedir.¹³⁶

Köylerden gelen gelirler sonucunda 16. yüzyılın ilk yarısında “Vakf-ı Câmî'-i Eminüddîn Mikâil'in bir yıllık vergi geliri toplam yirmi bin yüz elli dokuz

¹³¹ Çınar, “Seferihisar-ı Günyüzü”, 73.

¹³² Halime Doğru, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları 1997), 41.

¹³³ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 236. Belge için Ek-3'e bakınız.

¹³⁴ BOA, *Evkaf Defteri*, 22775.

¹³⁵ BOA, *Evkaf Defteri*, 22775.

¹³⁶ BOA, *Evkaf Defteri*, 22775.

akçedir.¹³⁷ 16. yüzyılın diğer yarısında ise toplam gelir yirmi bin iki yüz kırk akçe olmuştur.¹³⁸

Zehra Çınar'ın “ Hurufât Defterlerine Göre Seferihisar-ı Günyüzü Kazası” adlı çalışmasında belirtilenlere göre, Eminüddîn Mikâil Camii'nin yüksek düzeyde derslerin verildiği medrese olarak da kullanıldığı görülmektedir. Babadan oğula şeklinde olan müderrisliğin zaman zaman oğuldan babaya geçtiği de belirtilmektedir. 1228 (1813) tarihinde günlük beş akçe ile yarı hisse müderrislik ve günlük altı akçe ile yarı hisse vaizlik yapan Seyyid Abdullah oğlu Seyyid Yusuf'un çocuğu olmadığından öldüğünde yerine babası Seyyid Abdullah'ın geçtiği görülmektedir.¹³⁹

2 numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili'nin 12. Sayfasındaki 2 nolu hükümde de Seyyid Mehmed Halife İbn İbrahim'in 5 yevmiye ile yarı müderrislik ve 6 yevmiye ile de yarı vaizlik yaptığı belirtilmektedir.¹⁴⁰

Başbakanlık Osmanlı Arşivinin 580 Numaralı Evkaf Defterinde Eminüddîn Mikail Camii'nin Kapullu köyü gelirlerinin tablodaki gibi olduğu görülmektedir.¹⁴¹

Köy Adı	Çift	Nim	Bennak	Mücerred	Ekinlü	Hane
Kapullu	6	24	34	123	7	71
Ortaköy	4	8	15	33		27
Yalnızçam	4	14	10	37	1	29
Karğalu(Karğu/Kargı)	1	11	6	13		18
Toplam	15	57	65	206	8	145

Tablo 3:16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eminüddîn Mikâil Camii Vakıf Reyası.

¹³⁷ BOA, 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 131.

¹³⁸ Çınar, "Seferihisâr-ı Günyüzü",

¹³⁹ Çınar, "Seferihisâr-ı Günyüzü", 74.

¹⁴⁰ Gökden Göker, "2 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili (Transkripsiyon – Tahlil)", (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2015),104.

¹⁴¹ BOA, Evkaf Defteri, 580.

Vakfın Akarâtı/Gayrimenkulleri	Toplam Vergi Geliri/Hâsılı (akçe)
Karye-i Kapullu	5.261
Karye-i Ortaköy	2.582
Karye-i Yalnızçam	5.407
Karye-i Karğalu	1.390
Tâc-ı Gevher Hamamı	5.000
Mezraa-i Bademlü	600
Toplam Vakıf Geliri / Hâsıl	20.240 akçe

Tablo 4: 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Eminüddîn Mikâil Camii Vakıf Gelirleri¹⁴²

2.5. Gecek Medresesi

Medrese ile ilgili arşiv belgelerinde herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tahsin ÖZALP'in *Sivrihisar Tarihi* adlı kitabında yer alan bilgilere göre Sivrihisar'daki ilk medreselerden biri Gecek Medresesi'dir. 1173 yılında Umur Bey tarafından yaptırılmıştır.¹⁴³ Medrese adını aldığı Gecek Köyü'ndedir.

¹⁴² Çınar, "Seferihisâr-ı Günyüzü",

¹⁴³ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 46.

2.6. Hatuncuk Medresesi

1200 yılında Nebi Ağa tarafından yaptırılan ve 5 talebenin öğrenim gördüğü medresenin müderrisliğini ilk olarak Mustafa Efendi yapmıştır. Daha sonra yine 5 talebe ile Osman Efendi medresenin müderrisliğini devam ettirmiştir.¹⁴⁴

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınan 1980 numaralı Evkaf Defterinin 38.sayfasına göre 22 Haziran 1304 (4 Temmuz 1888) tarihinde Hatuncuk Medresesi'ne müderris olarak görevlendirilen Mustafa Efendi'ye iki yüz yetmiş dokuz kuruş yirmi pare müderrislik vazifesi ücreti verildiği görülmektedir.¹⁴⁵

18 Cemaziyelahir 1307/4 Şubat 1890 tarihinde Seferihisar kazasındaki Hatuncuk köyünün oşür hasılatının, medresenin müderrisliğine koşullu olduğu görülmektedir. Ancak medresenin müderrisi Reşid oğlu Mustafa Efendi'nin oşür hasılatının tarafına ödenmemesi üzerine 154/89 kayıtlı numara ile Ankara vilayeti Vakıflar Muhasebeciliğine bir dilekçe yazdığı belirtilmektedir. Fakat dilekçeye bir cevap gelmemesi üzerine kayıtlar incelenmiş olup gerçekten dilekçeye cevap gelmediği anlaşılınca yeniden dilekçe yazılıp acil bir cevap istendiği görülmektedir.¹⁴⁶

Çınar'ın hazırladığı tezde, Sivrihisar'ın Günyüzü kazasına bağlı Hatuncuk köyünde bulunan medresenin hiç kimseye satılmamak şartıyla ulemaya verildiği belirtilmektedir. Vâkıfın şartı üzere 1143/1730-1731 tarihinde medresenin müderrisliğini Seyyid Hüseyin'in yaptığı görülmektedir. Seyyid Hüseyin'in müderrisliği sırasında Abdülgaffar adlı kişinin usule aykırı olarak müderrislik görevini Seyyid Hüseyin'den aldığı ve kendisinin müderris olduğu belirtilmektedir. Ancak Seyyid Hüseyin'in bu duruma itirazı üzerine müderrislik görevinin Abdülgaffar'dan alınarak tekrar Seyyid Hüseyin'e verildiği belirtilmektedir.¹⁴⁷

Köyün mezralarının gelirleri medreseye vakfedilmiştir. Çınar'ın tezinde belirtilen 1081 numaralı Hurufat Defterinde Hatuncuk Köyünün, Hatuncuk Medresesi'nin vakıfları arasında olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁸ Ayrıca tezde 544

¹⁴⁴ BOA, *Maarif Salnamesi*,1316.

¹⁴⁵ VGM, *Evkaf Defteri*, 1980.

¹⁴⁶ BOA, *Evkaf Defteri*, 1608. Belge için Ek-4'e bakınız.

¹⁴⁷ Çınar, "*Sefrihisâr-ı Günyüzü*", 38-39.

¹⁴⁸ Çınar, "*Sefrihisâr-ı Günyüzü*", 39.

numaralı Hurufat Defterinden alınan “*Seferihisar-ı Günyüzü Kazasında Hatuncuk medresesinde ortaklaşa ders vermek üzere görevli olan Şeyh Ebu Bekir ve Şeyh Ali kardeşlerden Şeyh Ali ölünce yerine, Receb 1213 / Aralık 1798 tarihinde kazada müftü (me’zûn-ı bi’l-iftâ) olarak görevli olan Hacı Ömer müderris olarak atanmıştır.*” bilgiden kaza müftüsünün de medresede müderrislik yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁴⁹

Başbakanlık Osmanlı Arşivinin 1576 Numaralı Evkaf Defterinin 278. sayfasında verilen bilgiye göre Hatuncuk Medresesi’nin vakıf toprağı vergi bedelinin iki bin beş yüz kuruş olduğu görülmektedir. Ancak müderris Mustafa Efendi’nin 10 Şubat 1305/22 Şubat 1890 tarihinde Ankara vilayeti Vakıflar Muhasebeciliğine bir yazı yazarak bu verginin on bin kuruşu aştığını bildirdiği görülmektedir. Bu verginin, iki bin beş yüz olarak belirlenen bedele üçte bir oranında zam ve yarı yarıya indirim yapılarak iki yüz kuruş olarak verilmesinin medresenin yazı kalemince kayıt altına alınması gerektiğini bildirmektedir. Ayrıca verginin beş takside tamamlanıp padişah buyruğuyla beşleme kuralı ile uygun olarak yeniden düzenlenip mazbatasının maliye bakanlığına gönderilmesi ve vakıflar hazinesinin de bu durumdan haberdar olmasını istediği belirtilmektedir¹⁵⁰

2.7. Hazinedâr Medresesi

1316 yılı Maârif Salnamesinden edinilen bilgiye göre Hazinedâr Mescidi yanında bulunan medresenin banisi Yazıcı İbrahim Ağa’dır.¹⁵¹ Medresenin olduğu yerde şimdi arabacı dükkânları mevcuttur.¹⁵² 58 adet talebenin öğrenim gördüğü medresenin müderrisliğini Müftü Mustafa Efendi yapmıştır.¹⁵³

¹⁴⁹ Çınar, “*Seferihisar-ı Günyüzü*”, 39.

¹⁵⁰ BOA, *Evkaf Defteri i*, 1576.

¹⁵¹ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316

¹⁵² Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 46.

¹⁵³ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316-1317.

2.8. Hoşkadem Medresesi

Zehra Çınar'ın hazırladığı tezde belirtilen 545 Numaralı Hurufat Defterinde verilen bilgiye göre Seferihisar-ı Günyüzü Kazası'nda bulunan medrese, Hoşkadem Camii avlusunda yer almaktadır.¹⁵⁴

50 adet talebenin öğrenim gördüğü medresenin bânisi Yazıcı İbrahim Ağadır. Medresenin müderrisliğini Çavuşoğlu (Baş çavuşzâde) Ahmet Efendi Yapmıştır.¹⁵⁵

6 Şaban 1318/29 Kasım 1900 tarihinde müderris Çavuşoğlu Ahmet Efendi'nin Hoşkadem medresesi içindeki camii şerifte bulunan, medreseye vakfedilmiş 4 adet kullanılmış halı seccade, 1 adet yeni kilim, 8 adet kullanılmış kilim, 1 adet kullanılmış terazi kefesi, 1 adet yeni seccade, 1 adet kullanılmış seccade ve 4 adet eski seccadenin olduğunu belirttiği görülmektedir.¹⁵⁶

Hoşkadem Medresesi'nin vâkîfı İbrahim Hacı Ali'dir.¹⁵⁷ Çınar'ın hazırladığı tezde belirtilen 545 Numaralı Hurufat Defterinde İbrahim Hacı Ali'nin, çarşı içindeki dükkânlarla adı zikredilmeyen hanın gelirlerini medresede görev yapmak üzere “*evlâdı ve evlâdının ekber ve erşedine*” vakfettiği belirtilmektedir.¹⁵⁸

Medrese vakfının günlük beş akçe ile nâzırlık görevini yürüten Hasan'ın 9 Rebî'ü'l-evvel 1213/21 Ağustos 1798 tarihinde kendi isteğiyle nâzırlık görevini Ali oğlu Mehmed'e devrettiği belirtilmektedir.¹⁵⁹

Gökden Göker'in hazırladığı “*2 Numaralı Sivrihisar Kadı Sicilinin Transkripsiyonu*” adlı tezin 13. Sayfasındaki 1 nolu hükümde Hacı Ali Efendi'nin medrese vakfı kayıtları belirtilmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Çınar, “*Sefrihisâr-ı Günyüzü*”, 37.

¹⁵⁵ BOA. *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁵⁶ BOA, *Şer'iyye Sicili*, 7694.

¹⁵⁷ Çınar, “*Sefrihisâr-ı Günyüzü*”, 37.

¹⁵⁸ Çınar, “*Sefrihisâr-ı Günyüzü*”, 37.

¹⁵⁹ Çınar, “*Sefrihisâr-ı Günyüzü*”, 37.

¹⁶⁰ Göker, “*2 Numaralı Sivrihisar Şer'iyye Sicili*”, 110.

Sûk-ı mezkûrda on bâb dükkân icâresi Senevî 162	Süleyman İbn Ahmed ba- berat müderris guruş yevm 36 12	Musa oğlu Hasan firaş ve ham mum yevm guruş 0.5 12
Mütevelli-i mezbûr asan bâ-mürasele guruş yevm 36 12	Medrese-i mezkûr derûnunda olan guruş 54	Yekûn masârif guruş 163

Tablo 5: Kasaba-i Mezkûrede Hacı Ali Efendi'nin Hoş Kadem Cami-i Şerife Muttasıl Medrese Vakıf Kaydı

2.9. İrfâniye Medresesi

İrfâniye Medresesi daha önceleri Hızır Bey Medresesi olarak anılmıştır. Nasrettin Hoca'dan oğlu Celal Bey'e, ondan da oğlu Hızır Bey'e geçmiştir. Medresenin yanında bulunan konağın adı Hızır Bey Konağı'dır.¹⁶¹

Osman Afif Efendi 1288/1871-1872 yılında zamanın en meşhur eğitim öğretim merkezlerinden biri olan İrfaniye Medresesi'ni yaptırarak burayı vakfetmiştir.¹⁶² Medresenin vakfiyesine ilişkin Başbakanlık Genel Müdürlüğü'nden alınan 222 nolu defter sayfa 70 sıra 64'de bulunan belge ek-5 ve ek-6'da belirtilmiştir. Ayrıca Osman Afif Efendi tarafından yaptırılan İrfaniye Medresesi'nin tamiri için de Hazine-i Hassa'dan mali yardım yapılmıştır.¹⁶³

34 talebenin öğrenim gördüğü medresenin bânisi Osman Afif Efendi olarak geçmektedir. Ayrıca Osman Afif Efendi medresenin müderrisliğini de yapmış fakat

¹⁶¹ Sivrihisar Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği, "Sivrihisar İrfaniye Medresesi", erişim:25 Nisan 2019, <https://www.sivrihisar.com.tr/sivrihisar-irfaniye-medresesi.html>.

¹⁶² M. Arif Dinçer, " Eskişehir Sivrihisarlı Es-Seyyid Osman Afif Efendi (1818-1881)", *T.C. Eskişehir Valiliği Eski Yeni Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, 2/18 (Ağustos 2010): 41. Belge için ek-5 ve ek - 6'e bakınız

¹⁶³ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 312-313. Belge için ek-5'e bakınız.

ölümünden sonra müderrislik görevini yine 34 talebe ile oğlu Şeyh Ahmet Şemsettin Efendi devam ettirmiştir.¹⁶⁴

2.10. Karacalar Medresesi

1316 senesi Maârif Salnamesinde yer alan bilgilere göre medresenin banisi Hacı Osman Ağa olan medresede 37 talebe öğrenim görmüştür. Medresenin müderrisliğini Müftü Mehmet Ali Efendi yapmıştır.¹⁶⁵

2.11. Seyyid Nureddin Medresesi

1300 yılında Seyyid Nureddin tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yeri günümüzdeki manifaturacıların arkasındaki hal binasıdır.¹⁶⁶

29 Mart 1286/10 Nisan 1970 tarihli kayda göre Seyyid Nureddin Vakfına ait bir parça kıraç tarlanın Karabekir oğlu Süleyman'dan oğlu Hasan Efendi ve Ahmet Çavuş'a intikal ettiği görülmektedir.¹⁶⁷

Seyyid Nureddin Medresesinin bağlı olduğu Seyyid Nureddin evkafının 1310 yılında 1 Mart'tan 30 Mayıs'a (13 Mart 1894 – 11 Haziran 1894) kadar kayıtlı olan gelirinin yüz altı kuruş olduğu görülmektedir.¹⁶⁸

3 Recep 1279 (25 Aralık 1862) tarihinde Ankara sancağındaki vakıfların toplu olarak muhasebesinin gösterildiği defterde Seferihisar'daki Seyyid Nureddin zaviyesinin mürettebat hazinesi ile muhasebe harç bedelinin otuz kuruş olduğu görülmektedir.¹⁶⁹

Başbakanlık Osmanlı Arşivinden alınan 27075 numaralı Evkaf Defterinde Seyyid Nureddin Medresesi'nin 1300 ve 1304 yılları arasındaki vâridât (gelir) tahsilatının aşağıdaki tabloda belirtildiği şekilde olduğu görülmektedir.¹⁷⁰

---

¹⁶⁴ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

¹⁶⁵ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁶⁶ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 45.

¹⁶⁷ BOA, *Evkaf Defteri*, 21279.

¹⁶⁸ BOA, *Evkaf Defteri*, 28183.

¹⁶⁹ BOA, *Evkaf Defteri*, 17734.

¹⁷⁰ BOA, *Evkaf Defteri*, 27075.

Tahakkuk Eden	Tahsil Olunan	Bakiyye Tahkikakı	1302 Senesi Evkaf Aidatı	1302 Senesi Hazine Aidatı	1303 Senesi Evkaf Aidatı	1303 Senesi Hazine Aidatı	1304 Senesi Evkaf Aidatı	1304 Senesi Hazine Aidatı
151 kuruş	151 kuruş			151 kuruş				
151 kuruş	151 kuruş			151 kuruş				
151 kuruş	151 kuruş			151 kuruş				
211 kuruş	211 kuruş			151 kuruş		211 kuruş		

Tablo 6: Seyyid Nureddin Medresesi Vâridât Tahsilâtı

2.12. Sivrihisar Medresesi

Medresenin inşaa tarihi bilinmemektedir. Miladi 1465 tarihli Kirmastı defterinde “Kadimü’z-zamandan beri devam ettiği” belirtilmektedir. Melikşah Bey Polatlı’nın Pazar Çağlayan köyünü medreseye vakfetmiştir. Halime Doğru’nun *15.ve 16.yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi* adlı kitabında medreseye vakıf olan Pazar Çağlayan köyünde on altı hane, yedi mücerred, iki Bennak ve üç Ekinlü’nün vakıf gelirleri olduğu belirtilmektedir. Vakfın köyden sağladığı toplam gelirin ise sekiz bin dokuz yüz beş akçe olduğu belirtilmektedir.¹⁷¹

Miladi 1465’de vakfın gelirlerini yöneten Ahi Mustafa, miladi 1481’de görevini medresenin müderrisi Mevlana Fakih’e devretmiştir. Miladi 1486’da Mevlana Lütfullah’ın oğlu Seyfullah Çelebi’ye geçen vakıf yönetimi miladi 1521’de de Seyfullah Çelebi yönetiminde devam etmiştir.¹⁷²

¹⁷¹ Doğru, *Sivrihisar Nahiyesi*,52.

¹⁷² Doğru, *Sivrihisar Nahiyesi*,53.

Selçuklular döneminden beri var olan Sivrihisar Medresesi pek çok kadı ve müderrisin yetişmesini sağlamıştır. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey, Sivrihisar Medresesi'nde yetişmiştir.

2.13.Soga Bey (Taş Medrese)

XII. yüzyılın ikinci yarısında Aydınlı Umur Bey'in emirlerinden olan Soga ve Çaça Beyler tarafından yaptırılmıştır. Medresenin yeri bugünkü Hal binasıdır.¹⁷³ 17 talebenin öğrenim gördüğü medresenin müderrisliğini Hacı Sait Zade Ali Efendi yapmıştır.¹⁷⁴

Tuğba Kerpiç'in *Osmanlı Belgelerinde Dünya'nın Merkezi Sivrihisar* adlı kitabının 95. sayfasında, tabloda belirtilen kitapların medreseye vakfedilmiş olduğu görülmektedir.¹⁷⁵

Çifteler Çiftliğinden Uzunoğlu Hacı Mehmed'in vakf eylediği	Çiftlik-i Mezkûrdan Uzunoğlu Hacı Osman'ın vakf eylediği	Çiftlik-i mezkûrdan Hacı Veli Zevcesi Emine Hatun'un vakf eylediği	Çiftlik-i mezkûrdan Türkmen Hacı İbrahim'in vakf eylediği
Dâmâd 1 cild	Kelâm-ı Kadîm 1 cild Tefsîr-i Sinan 1 cild	Meşârik Şerhi [li]-İbn-i Melek 1 cild	Tefsîr-i Hammâyiye Alâ sureti Rahman 1 cild Meclis-i Dürretü'n-nâsihîn 1 cild Mülteka'l-ebhur 1 cild
Çiftlik-i mezkûrdan diğer	Çiftlik-i mezkûrdan Ömer	Demirci Mahallesinden	Akçekoyunlu Aşîretinden Elife

¹⁷³ Özcan Türkmen, Serhat Çınar, Mehmet Konukçu, *Eskişehir Eğitim Tarihi*, 1. Baskı (Ankara: Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları 2006), 31.

¹⁷⁴ BOA. *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

¹⁷⁵ BOA. *Evkaf Defteri*, 7891. Belge için Ek-7'e bakınız.

Hacı Mehmed'in vakf eylediği	Ammi'nin vakf eylediği	Hacı Hüseyin'in vakf eylediği	Hâtun'un vakf eylediği
Kâdi Beyzâvî 2 cild	İmtihân Risâlesi 1 cild Dürr-i yektâ Risâlesi 1 cild Menâkıb-ı Çâyyâr 1 cild	Ferâid Amentü Şerhi 1 cild Tasavvurât Ma'a Tasdikât 1 cild	Molla Câmi'i 1 cild

Tablo 7: Taş Medreseye Vakfedilen Kitaplar

8 Rabiulahir 1280/22 Eylül 1863 tarihli kayda bakıldığında Soga Bey medresesinin 1279/1862 senesine ait muhasebe bilgilerinin yer aldığı görülmektedir. Bu bilgilere göre vakıf mallarına bakmakla görevli es-seyyid Ahmed ve es-seyyid Mehmed Efendilerin ücretleri, müderrislik vazifesiyle görevli Seyyid Mehmed Said ve es-seyyid Mehmed Emin Efendilerin ücretleri belirtilmektedir. Ayrıca vergi tahsili ile görevli Ahmed ve Mahmud Efendilerin ve diğer vakıf görevlilerinin ücretleri de yer almaktadır. Bu bilgiler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ VGM, *Evkafl Defteri*, 2109.

GELİRLER				
Aşar Bedeli 1279 kuruş				
MASRAFLAR				
Medresenin Tamir Masrafı 59 kuruş	Müdürlük Vazifesi Ücreti 459 kuruş	Yönetici ve Vergi Tahsil Vazifeleri Ücreti 459 kuruş	Maaş ve Muhasebe Harcı 131 kuruş 10 para 26 kuruş 10para	Aidat 105 kuruş 10 para

Tablo 8: Soga Bey Medresesi'nin 1279 Senesine Ait Muhasebe Kaydı

1974 numaralı Evkaf Defterinin 11.sayfasında yer alan 25 Rebiulevvel 1282/18 Ağustos 1865 tarihli kayda göre medresenin 1281 senesi Mart ayı başından Şubat sonuna kadar olan muhasebe bilgilerinin verilmiş olduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre Soga Bey Medresesi'nin bir senelik aşar vergisinden alınan gelirinin bin yüz dokuz kuruş olduğu belirtilmektedir. Medresenin bakım ücretinin iki yüz kuruş, medresenin müderrisleri olan Mehmed Said ve Mehmed Emin Efendilerin müderrislik ücretlerinin üç yüz elli kuruş, vergi tahsil vazifesi ile görevli olan Mahmut ve Ahmet Efendilerin ücretlerinin elli kuruş olduğu görülmektedir.¹⁷⁷

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinden alınan 2029 Numaralı Evkaf Defterinin 9.sayfasında Soga Bey Medresesi'nde müderrislik görevinde bulunan Mehmet Emin Efendi'nin otuz beş yaşına geldiği halde hala muktedir olmadığından müderrislik görevinin elinden alındığı ve onun yerine yarım hisse

¹⁷⁷ VGM, *Evkaf Defteri*, 1974.

olarak müderrislik vazifesine Müşâhid-i Âli'den Hacı Said Zâde Ali Efendi'nin getirildiği belirtilmektedir.¹⁷⁸

5 Rebiulahir 1283/17 Ağustos 1866 tarihli kayda göre Soga Bey Medresesi'nin 1282 senesine ait bin yüz dokuz kuruş olan aşar bedelinin Ankara mal sandığından alındığı görülmektedir.¹⁷⁹

2.14. Şerafettin Medresesi

1241 tarihinde Hacı Hüseyin Efendi tarafından yaptırılan medresede 47 talebe öğrenim görmüştür. Medresenin müderrisliğini Hafız Halil Efendi yapmıştır.¹⁸⁰

25 Haziran 1316/8 Temmuz 1900 tarihinde Soga Bey Medresesi'nin müderrisi Hafız Halil Efendi'nin maaş tahsiline dair inceleme yapılması istenen dilekçeye karşı taraftan cevap geldiği belirtilmektedir. Şerafettin Medresesi vakfının müderrislik yönüne dair, gelir cetvellerinde ve muhasebe kayıtlarında herhangi bir kayda ulaşılamadığı belirtilmektedir. Buna göre Hafız Halil Efendi'nin maaşının açıktan ödenmesi gibi bir durumun ortaya çıktığı görülmektedir. Açıktan maaş tahsisi ise şer'an ve kanunen yasak olduğu için ortaya çıkacak karışıklığı önlemek adına Sivas vilayetine durum anlatılarak acil cevap istenen bir dilekçe gönderildiği görülmektedir. Dilekçeye göre medresenin başka bir taraftan ödeneğinin olduğu ve vakfın başka bir isminin olduğu ayrıca müderrise ait berat ya da kanuna uygunluğunu gösteren bir belgenin suretinin istendiği görülmektedir¹⁸¹

1 Temmuz 1316/14 Temmuz 1900 tarihli kayda göre Şerafettin Medresesi'nin müderrisi Hafız Halil Efendi'nin maaş tahsiline dair 11 Nisan 1316 (24 Nisan 1900) tarihli 8 numaralı kayıtlı defterde yapılan incelemelerde herhangi bir kaydın mevcut olmadığı görülmektedir. Hatta Şerafettin Medresesi'ne dair bir bilgiye dahi rastlanılmadığı belirtilmektedir. Bunun üzerine vilayet masraflar dairesine bir dilekçe yazılarak medresenin başka bir isminin olup olmadığı ve

---

¹⁷⁸ VGM, *Evkaf Defteri*, 2029.

¹⁷⁹ BOA, *Evkaf Defteri*, 1189.

¹⁸⁰ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁸¹ BOA, *Evkaf Defteri*, 2602.

önceki senelerdeki gelir defterlerinin idari suretlerinin istendiği görülmektedir. Ayrıca müderris Hafız Halil Efendi'nin de varsa beratının tasdikli suretinin istendiği görülmektedir.¹⁸²

10 Teşrinisani 1316/23 Kasım 1900 tarihinde Sivrihisar Günyüzü Kasabası'nda bulunan Şerafettin Medresesi'nin isminin Hacı Hasan Medresesi olarak geçtiği görülmektedir. Ayrıca bu isimle medresenin vakfına vakfiyesine ve müderrislik cihetine dair kaydın bulunduğu belirtilmektedir.¹⁸³

2.15. Şih Ahmed Ziyâeddin Medresesi

1316 yılı Maârif Salnamesi'nde verilen bilgilere göre Hacı Mahmud Efendi tarafından yaptırılan medresede 14 talebe öğrenim görmüştür. Medresenin müderrisliğini Süleyman Efendi yapmıştır.¹⁸⁴

Medresenin içinde Mahmud-u Sûzânî Hazretlerinin türbesi vardı. Günümüzde ise medresenin yerinde bir dispensar mevcuttur.¹⁸⁵

2.16. Ziyâîye Medresesi

Karacaoğlu İbrahim Ağa tarafından yaptırılan medresede 22 talebe öğrenim görmüştür. Medresenin müderrisliğini Ahmet Efendi yapmıştır.¹⁸⁶

19 Kanûnusâni 1926 tarihinde belirtilen kayda göre Ziyâîye Medresesi'nin yirmi sene kadar fetvahâne olarak da kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁷

---

¹⁸² BOA, *Evkaf Defteri*, 2568. Belge için Ek-8'e bakınız.

¹⁸³ BOA, *Evkaf Defteri*, 2602.

¹⁸⁴ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁸⁵ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 46.

¹⁸⁶ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317.

¹⁸⁷ VGM, *Evkaf Defteri*, 3542.

3. BÖLÜM

SİVRİHİSAR MEDRESELERİNDE GÖREV YAPAN MÜDERRİSLER

Çalışmamızın bu bölümünde, ikinci bölümde yer alan ve Sivrihisar’da tespit edilebilen medreselerde görev yapmış olan müderrisler incelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı dönemi Sivrihisar medreselerinde görev yapan müderrisler, bu müderrislerin hayatları, görev süreleri, hangi medresede görevli oldukları, maaşları vs. konular hakkında arşiv belgeleri incelenmiş olup, belgelerden ulaşılabildiği ölçüde bilgi verilmeye çalışılmıştır. Günümüzde isimlerinin ve mezarlarının dahi bilinmediği ancak tarihimizde önemli şahsiyetlerin yetişmesine de katkı sağlamış birçok kişinin eğitiminden sorumlu olan ve talebe yetiştirerek birçok alanda halka hizmet verilmesini ve halkın eğitilmesini amaç edinmiş birçok müderris bulunmaktadır.

Eğitimin temel taşı olan bu müderrislerin gerek Sivrihisar’ın gerekse genel eğitim ve kültür hayatımıza önemli katkılar sağladığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Müderrisler alfabetik sıraya göre değil ikinci bölümde yer alan medreselerin sırasına göre verilmiştir. Mezarı tespit edilen müderrislerin kabirlerinin günümüzdeki hâli resimlerle gösterilmiştir.

3.1 Hüseyin Efendi

1316 ve 1317 senelerindeki Maarif Salnamesi’nde yer alan bilgilere göre 243 talebe ile Alemşah Medresesi’nin müderrisliğini yapmıştır.¹⁸⁸ Hüseyin Efendi aynı zamanda iyi bir hattattır. Farsça ve Arapça dillerinde de oldukça iyi bir müderristir.¹⁸⁹

---

¹⁸⁸ BOA. *Maarif Salnamesi*, 1316-1317.

¹⁸⁹ Ahmet Bican Atmaca, *Sivrihisar’da Yetişen Ünlüler ve Menkıbeleri*, 2. Baskı, (Eskişehir: 2005), 50.

Tahsin Özalp'ın *Sivrihisar Tarihi* adlı kitabından elde edilen bilgiye göre Bulgaristan göçmeni olan Hüseyin Efendi noter ve mahkeme başkâtipliği yapmıştır. Daha sonra hâkim olmuştur.¹⁹⁰

Alemşah medresesinin müderrislik vazifesi ücreti 1954 numaralı Evkaf Defteri'nin 39.sayfasında beş yüz elli sekiz kuruş olarak belirtilmiştir.¹⁹¹

3.2. Osman Efendi

1316 senesindeki Maarif Salnamesinde verilen bilgiye göre 9 talebe ile Aziziye Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.¹⁹²

3.3. Mustafa Efendi

1317 ve 1318 senelerinin Maarif Salnamelerine göre Osman Efendi'den sonra yine 9 talebe ile Aziziye Medresesi'nin müderrisliğini devam ettirmiştir.¹⁹³

3.4. Evliya Zâde Salim Efendi

1316 ve 1317 senelerinin Maarif Salnamelerinden elde edilen bilgiye göre 29 talebe ile Camii Kebir Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.¹⁹⁴

Meclis idare ve meclis umumî azalığı da yapmış olan Evliya Zade Salim Efendi, aynı zamanda Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti azalığı da yaparak memleketimiz için büyük hizmetlerde bulunmuştur.¹⁹⁵

---

¹⁹⁰ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 47.

¹⁹¹ BOA, *Evkaf Defteri*, 1954.

¹⁹² BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

¹⁹³ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

¹⁹⁴ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316-1317.

¹⁹⁵ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 48.

3.5. Müftü Mustafa Efendi

Hazinedar Medresesi'nin müderrisi olan Müftü Mustafa Efendi'nin 58 talebesi mevcuttur. Geniş bir dini bilgiye sahip olan Mustafa Efendi, tasavvuf ve felsefede de oldukça iyidir.

Tahsilini Sivrihisar'da yapan Mustafa Efendi birçok talebeye icazet vermiştir. Müderrisliğin yanı sıra müftü ve vaizlik de yapmıştır.¹⁹⁶ 1312 tarihinde müftü olan Mustafa Efendi çok genç yaşta öldüğünden bir eser bırakamamıştır.¹⁹⁷

3.6. Çavuşoğlu (Başçavuş Zade) Ahmet Efendi

Çavuşoğlu Ahmet Efendi tahsilini Sivrihisar'da yapmıştır.¹⁹⁸ İcazet aldıktan sonra Hoşkadem Medresesi'nin müderrisliğini yapan Ahmet Efendi'nin 50 talebesi vardır.¹⁹⁹

Müderrislik görevinin yanı sıra vaizlik de yapmıştır.

3.7. Şeyh Osman Afif Efendi

1818'de Mekke'de doğan Osman Afif Efendi, âlim ve şair Ali Rüstem Efendi'nin oğludur. Mekke ve Medine'de hıfzını tamamlamıştır.

Kıtlık sebebiyle Anadolu'ya göçmüşler ve Sultan II. Mahmud tarafından Ankara Keskin ilçesi Cöngel (Taşobası) arazisine yerleştirilmişlerdir. Daha sonra Eskişehir- Sivrihisar yolunda 45. km de olan Cöngel, yeni adı ile Doğanca Köyüne yerleşmişlerdir.²⁰⁰

Sivrihisar Kurşunlu Camii yanında İrfâniye Medresesi'ni kurarak burayı vakfetmiş ve 34 talebe²⁰¹ ile medresenin ilk müderrisliğini yapmıştır. Ayrıca uzun yıllar İstanbul'da Fatih Medresesi'nde de baş müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda İstanbul'da kadılık görevi de üstlenmiştir.²⁰²

---

¹⁹⁶ Atmaca, *Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler*, 48.

¹⁹⁷ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 44.

¹⁹⁸ Atmaca, *Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler*, 42.

¹⁹⁹ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

²⁰⁰ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, 306.

²⁰¹ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

²⁰² Dinçer, "Osman Afif Efendi", 42.

Osman Efendi'nin Diyarbakır kütüphanesinde 1295 numarada kayıtlı “Perişan” isimli bir eseri olduğu belirtilmektedir. Osman Efendi bu eseri Şeyhülislam Âtızâde Celâl Efendi'nin torunu Ömer Hüsameddin Efendi'ye ithaf etmiştir.²⁰³

İyi bir hattat olan Osman Afif Efendi'nin yazmış olduğu “Delâilü'l- Hayrât” isimli eser Ethem Hakkı Ayverdi'nin koleksiyonunda yıllarca sergilenerek birçok hattata ilham kaynağı olmuştur.²⁰⁴

Yetiştirdiği şahsiyetler devletin üst kademelerinde önemli vazifelerde görevlendirilmişlerdir. Talebelerinin çoğu dönemin mantık, felsefeî ve astronomi kitap yazarlarındandır. Yetiştirdiği talebelerinden en ünlüsü ilk Türk Mantık Eseri “Hülasâtü'l-mantık fi Şerhi Tehzibi'l Mantık”ın yazarı olan ve dünyaca bilinen Türk Mantık bilgini Denizlili Osman Abdülmennan Efendi ile astronomi bilgini ve Hattat İbrahim bin Ahmed Bursevî'dir.

İrfâniye Medresesi vakfiyesindeki açıklamalara göre Osman Afif Efendi “Saâdat-ı Sofiye'den olup büyük evliyalardandır. Peygamber Efendimiz'in soyundan gelmektedir.”²⁰⁵

1881 yılında 63 yaşında vefat etmiştir.²⁰⁶ Kabri Mahmudiye ilçesi Doğanca (Cöngel) köyünde bulunmaktadır.²⁰⁷

Osman Afif Efendinin Eserleri ve Bulunduğu Yerler;

- 1- Nesih Hat yazısı ile yazdığı Kur'an-ı Kerim – İstanbul'da Müze'de bulunmaktadır.
- 2- Nesih Hat yazısı ile yazdığı Delail'ul-Hayrât – Padişah Sultan Abdulaziz Han'a takdimen yazılmıştır. İstanbul Kubbealtı Sanat Galerisi Ekrem Hakkı Ayverdi Koleksiyonunda bulunmaktadır.
- 3- Mevhûb-u Mahbûb Şerhi – Sivrihisar Nüshası

²⁰³ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*,306.

²⁰⁴ Dinçer, “ Osman Afif Efendi”, 42.

²⁰⁵ BOA, *İrfaniye Medresesi Vakfiyesi*, D.110:2221.

²⁰⁶ Kerpiç, *Dünyanın Merkezi Sivrihisar*,306.

²⁰⁷ Dinçer, “ Osman Afif Efendi”, 44.

- 4- Zulmedenleri Ağır Surette tenkit ettiği Siyaset Eseri “ Perişan” - Diyarbakır Kütüphanesinde bulunmaktadır.
- 5- İlm-i Kelam Kitabı olan İradetu'l-Cüz'iyye – İstanbul'da Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

3.8. Şeyh Ahmet Efendi

Osman Afif Efendi'nin oğlu olan Şeyh Ahmet Efendi, Osman Efendi'den sonra 34 talebe ile İrfaniye Medresesi'nin müderrisliğini devam ettirmiştir.²⁰⁸

1331 yılında vefat eden Ahmet Efendi'nin kabri Hamdi Baba Türbesinde bulunmaktadır.²⁰⁹

Şeyh Ahmet Efendi aynı zamanda 22 talebe ile Ziyâiye Medresesi'nin müderrisliğini de yapmıştır.²¹⁰

3.9. Müftü Mehmet Ali Efendi

37 talebe ile Karacalar Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.²¹¹

Sivrihisar'da uzun yıllar müftülük ve vaizlik görevlerinde de bulunmuştur. Mehmet Ali Efendi aynı zamanda iyi bir şairdir.²¹²

3.10. Hacı Said Zâde Ali Efendi

17 talebe ile Soga Bey (Taş Medrese) Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.²¹³

---

²⁰⁸ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

²⁰⁹ Atmaca, *Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler*, 42.

²¹⁰ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

²¹¹ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

²¹² Atmaca, *Sivrihisar'da Yetişen Ünlüler*, 43-44.

²¹³ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

2109 numaralı Evkaf Defterinin 56.sayfasında yer alan Soga Bey medresesinin 1279 senesine ait muhasebe kaydında müderrislik vazifesinin ücreti dört yüz elli dokuz kuruş olduğu görülmektedir.²¹⁴

1974 numaralı Evkaf Defterinin 11.sayfasında yer alan Soga Bey medresesinin 1281 senesine ait muhasebe kaydında ise müderrislik vazifesinin ücreti üç yüz elli kuruş olarak belirtilmiştir.²¹⁵

Hacı Said Zâde Ali Efendi müderrislik görevine, Mehmet Emin Efendi'nin görevden alınması ile yarım hisse müderrislik görevine getirilmiştir.

Kurşunlu camiinin de imam ve müezzinliğini yapan Ali Efendi birçok talebeye icazet vermiştir.

3.11. Hâfız Halil Efendi

47 talebe ile Şerafettin Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.²¹⁶

Arşiv belgeleri incelendiğinde Hâfız Halil Efendi'nin maaş tahsiline dair o döneme ait kaydın olmadığı belirtilmektedir. Hatta bu durum üzerine Ankara'ya birçok kez dilekçe yazılıp Hâfız Halil Efendi'nin beratının aslının veya onaylı suretinin gönderilmesi istenmiştir.

3.12. Süleyman Efendi

14 talebe ile Şih Ahmet Ziyâeddin Medresesi'nin müderrisliğini yapmıştır.²¹⁷

Âlimliğin yanı sıra kâtip de olan Süleyman Efendi avukatlık da yapmıştır. Birçok talebe yetiştirmiş olup Tasavvufta da oldukça iyi bir bilgiye mevcuttur.²¹⁸

---

²¹⁴ BOA, *Evkaf Defteri*, 2109.

²¹⁵ BOA, *Evkaf Defteri*, 1974.

²¹⁶ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1317-1318.

²¹⁷ BOA, *Maarif Salnamesi*, 1316.

²¹⁸ Özalp, *Sivrihisar Tarihi*, 48.

SONUÇ

Eğitim ve öğretim, toplumların her zaman önem sırasında ilk sıralarda gördüğü bir unsur olmuştur. Bir toplumun kendini ilerletmesi veya gerilemesi elbette eğitim sayesinde. Eğitim önce birey sonra toplum üzerinde iyi veya kötü yönde etkin rol oynar. Dolayısıyla devlette bu iyi veya kötü gidişattan etkilenir. Eğitim öğretimin görüldüğü eğitim kurumları sürekli gelişen ve değişen toplumun ihtiyaçlarına ve çağın gereklerine cevap vermek durumundadır.

İçinde ders öğrenilen yer anlamına gelen medreseler, ilk olarak Karahanlılar zamanında oluşmuştur. Ancak sistemli bir şekilde tam teşekküllü bir eğitim kurumu olarak medreseler Selçuklular zamanında yapılmıştır. Selçuklulardan Osmanlı Devletine intikal eden medreseler, bu dönemde de gelişerek varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Kanunî dönemleri medreselerin en ihtişamlı zamanlarını yaşadığı dönemler olmuştur. Devlet damları, önemli kişiler veya halk arasından durumu iyi olanlar medrese yaptırmışlardır. Devrin en önemli âlimleri bu medreselerde ders vermiştir. Müderris seçiminden öğrenci seçimine kadar her şey belli bir kural içerisinde sistematik olarak gerçekleşmiştir. Medreselerde hangi derslerin okutulacağını müderris belirlediği gibi devlet tarafından da belirli ders ve kitaplar okutulmuştur.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi medreseleri bugünün yükseköğretim kurumları gibi çalışmışlardır. Medreselerde sadece ders verilmemiş aynı zamanda öğrenim gören talebelerin barınma, yeme içme, araştırma yapma gibi ihtiyaçları da karşılanmıştır.

Eğitim dendiğinde olmazsa olmazlardan biri tabiidir ki eğitimi verecek kişidir. Alman devlet adamı Bismark; “*bana öğretmenleri verin size yakın gelecekte yepyeni bir Alman milleti yaratayım*” diyor. Milletlerin ruh ve karakterlerini şekillendirmede etkin rol oynayan öğretmenlerdir.

Osmanlı Döneminde Sivrihisar’da on bir ile yirmi arasında medrese mevcuttur. Biz çalışmamızda kaynaklardan ulaşabildiğimiz kadarıyla on altı medrese ve bu medreselerde görev yapmış müderrisleri tanıtmaya çalıştık.

Selçuklulardan beri eğitim konusunda önemli bir yere sahip olan Sivrihisar medreseleri birçok talebe yetiştirmiştir. Sivrihisar merkezde bulunan medreselerden toplam dört yüz elli talebe icâzet almıştır. Günyüzü nahiyesinde bulunan iki medreseden de kırk beş talebe icazet almıştır.

Çok eski tarihlerden beri eğitime verdiği önemle ünlü olan Sivrihisar, Selçuklu ve özellikle Osmanlı döneminde şehir merkezindeki on dört medresede çok önemli ilim, bilim, filozof, halk ve hak âlimleri yetiştirmiştir. Âdeta Anadolu'nun ilim ve irfan merkezi olan Sivrihisar, Osmanlı Döneminde devletin önemli merkezlerine vezir, kadı, müderris gibi şahsiyetlerin yetişmesini sağlamıştır. Örneğin; Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a kadı olarak atanan Hızır Bey tahsilini Sivrihisar medreselerinde tamamlamıştır. Sivrihisar'ın Hortu köyünde doğan Nasrettin Hoca da gene tahsilini Sivrihisar'da tamamlayarak Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde müderrislik yapmıştır.

Sivrihisar medreselerinden yetişmiş olan bir başka önemli şahsiyet ise Aziz Mahmud Hüdâi'dir. Dört yıl Bursa kadılığı yapan Aziz Mahmud Hüdâi daha sonra Sivrihisar'a gelerek Aziz Mahmud Hüdâi külliyesini kurmuş, cami, imâret ve kütüphane tesis ettirmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'e sadrazamlık yapan Sinan Paşa, Osmanlı veziri olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa gibi Osmanlı Döneminde önemli görevlerde bulunan şahsiyetler de gene Sivrihisar'da yetişmiştir.

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan Sivrihisar Medreseleri günümüzde maalesef mevcut değildir. Başta da belirtildiği gibi bu medreselerden günümüzde kümbet olarak varlığını sürdüren Alemşah Medresesi mevcuttur.

Sivrihisar medreseleri, verilen eğitim ve yetiştirilen talebeler ile adeta Osmanlı döneminde tarihe yön vermiştir.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinin önemli eğitim merkezlerinden biri olan, devlete önemli şahsiyetler yetiştiren, birçok talebenin icazet almasını sağlayan Sivrihisar medreseleri ve bu talebelerin yetişmesinde en önemli rolü oynayan müderrisler şimdiye kadar herhangi bir şekilde tez olarak vs. çalışılmamıştır. Biz bu çalışmayı hazırlayarak dönemin önemli ve en iyi eğitim kurumlarından biri olan

Sivrihisar medreselerinin ve müderrislerinin tanıtılması gerektiği kanaatiyle Sivrihisar'ın eğitim yönünü ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 1289 *Ankara Salnamesi*,1.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 1320 *Ankara Salnamesi*, 2/39.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif Salnamesi*, 1316.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Evkaf Defteri*, 2109.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 40.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Maarif Salnamesi*,1317.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Maarif Salnamesi*, 1318.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 3081.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 196.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*,176.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri*, 453.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, 166.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Evkaf Defteri*, 1980.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 1608.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 1576.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Şeriyeye Sicili*, 1694.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 21279.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 27075.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Evkaf Defteri*, 1974.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Evkaf Defteri*,2029.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 2568.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 2602.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 591.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 907.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 1189.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 1405.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 1954.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 17734.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 22775.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 7694.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 28183.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 580.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Evkaf Defteri*, 3542.

DİĞER KAYNAKLAR

ADIVAR, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982

AKGÜNDÜZ, Hasan, “Teşkilat ve İdare Bakımından Osmanlı Medrese Sistemi (Klasik Dönem)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989.

AKGÜNDÜZ, Murat, *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.

AHMEDÎ, *Tevârih-i Mulûk-i Âl-i Osman*, *Osmanlı Tarihleri I*, trc. N.Atsız Çiftçioğlu, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1925-1949.

ANAMERİÇ, Hakan ve RUKANCI, Fatih, “XI. ve XVI. Yüzyıllar Arasında Medrese ve Üniversitelerde Eğitim”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Aralık 2008) Cilt XXIII, No.2, s.35-56.

ATAY, Hüseyin, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, Atay Yayınları, Ankara, 2018.

ATMACA, Ahmet Bican, *Sivrihisar’da Yetişen Ünlüler ve Menkabeleri*, Eskişehir, 2005.

BALTACI, Cahit, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.

BALTACI, Cahit, “Milli Eğitimin Dünü, Bugünü ve Yarını”, *Milli Eğitim ve Kültür Dergisi*, (Haziran 1979), No.3.

BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)* No:2 Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998.

BOY, Arzu, “Medreselerin Kısa Bir Geçmişi ve Kayseri Medreseleri”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, No.1, s.57-73.

BOZKURT, Nebi, “Medrese”, *Türk İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 28 Ankara, 2003.

BUDAK, Muhammed Ali, “Batı Kaynaklarına Göre Endülüs Medeniyeti’nin Eğitim ve Bazı Bilim Alanlarında Avrupa’ya Katkıları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2016), No.23 s.163-176.

CEBECİ, Suat, “Din Eğitiminde Medreseden Mektebe, Mektepten Nereye”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2004) Cilt 6, No.10, s.197-201.

ÇATAKOĞLU, Mehmet Şerif, “Anadolu Selçuklu Dönemi İlmi Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerin Osmanlı Kuruluş Dönemi İlmi Faaliyetlerine Tesiri”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

ÇINAR, Zehra, “Hurufât Defterlerine Göre Seferihisâr-ı Günyüzü Kazası”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

ÇINAR, Hüseyin, “Sivrihisar’da Cami ve Mescit Vakıfları 16. Yüzyıl” Editör: Zafer KOYLU ve Haşim ŞAHİN, *Geçmişten Günümüze Sivrihisar*, Sivrihisar Belediyesi, Eskişehir, 2017.

DEMİRALP, Yekta, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*, T. C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

DİNÇER, M. Arif, “Eskişehir Sivrihisarlı Es-Seyyid Osman Afif Efendi (1818-1881)”, *T.C. Eskişehir Valiliği Eski Yeni Aylık Şehir Kültürü Dergisi*, (2010) No.2.

DOĞAN, Recai, “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1997) Cilt 37, No.1, s.407-442.

DOĞRU, Halime, *XV. ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nahiyesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

DÜNDAR, Mahmut, “Eyyübi Dönemi Mısır Medreseleri”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2017) Cilt 1, No. 36, s.145-176.

el-ACLÛNÎ, “*Keşfü’l-Hafâ*”, (Beyrut 1403, 1983), 153.

ES-ŞEYH MANSUR ALÎ NAZÎF, “*Et-Tac*”, 1/63.

EYİCE, Semavi, “Alemşah Kümbeti”, *Türk İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 2, İstanbul, 1989.

ez-ZEBİDÎ, “*Tecrid-i Sarih*”, 1/86.

GARB, Haydar Bammât, *Garb Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü*, Tercüme: Dr. Ali Muhammed Ömeri – Avni İlhan, Bahar Yayınları, İstanbul, 1975.

GÖKER, Gökden, “2 Numaralı Sivrihisar Şer’iyye Sicili (Transkripsiyon – Tahlil)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

GÛL, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Bunların Arasında Dâru’l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

HIZLI, Mefail, “Osmanlı Medreselerinde Bozulma”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1994) Cilt 6, No.6, s.71-82.

İBN-İ KEMAL, *Tevarih-i Âl-i Osman*, II. Defter, trc. Şerafettin Turan, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1983.

İBN-İ MACE, “*Mukaddime*”, 17 (İbn-i Mace’nin Sünen adlı eserinin Mukaddime bölümünün 17.bâbı)

İPŞİRLİ, Mehmet, “Medrese” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt XXVIII, Ankara, 2003.

KARAKÖK, Tunay, “Yükseköğretim Kurumu Olarak Osmanlı’da Medreseler: Bir Değerlendirme” *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2013) Cilt 2, No.2, s.208-234.

KERPİÇ, Tuğba, *Osmanlı Belgelerinde Dünyanın Merkezi Sivrihisar*, Editör: Mehmet Topal, Sivrihisar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, Eskişehir, 2016.

KESKİN, Orhan, *Bütün Yönleriyle Sivrihisar*, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2001.

KILIÇ, Remzi, “*Osmanlı Devletinde Medreseler*”, Türk Kültürü, 2011, (Çevrimiçi) remzikilic.com/osmanli-devletinde-medreseler.html, 16 Temmuz 2019.

KÖLEMEN, Serap, “19. Yüzyılın Sonu ve 20. Yüzyılın Başlarında Kütahya Sancağında Eğitim”, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 007.

MECDÎ, Mehmet Efendi, *Şakâik-i Numaniye ve Zeyilleri, Hadâiku'ş-Şakaik,I-V*, trc. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

ÖYMEN, Hıfzırrahman Raşit , “İslamiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1963) Cilt 11, s.61-79.

ÖZALP, Tahsin, *Sivrihisar Tarihi*, Tam İş Matbaası, Eskişehir, 1961.

PARLADIR, Selahaddin, “Medrese Hakkında Pedagojik Bir Değerlendirme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1987) No.4, s151-182.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “ Medrese”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt. XXIII, Ankara, 1976.

SARIBIYIK, Mustafa, “İlk Osmanlı Medreseleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (2003) Cilt 2, No.3.

SEVİMBAY, Murat, “*Alemşah Kümbeti*”, Sivrihisar Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği, (Çevrimiçi): <https://www.sivrihisar.com.tr/alemşah-kümbeti.html>, 26 Nisan 2029.

Sivrihisar Sosyal Kültür ve Dayanışma Derneği, “*Sivrihisar İrfaniye Medresesi*”, (Çevrimiçi):<https://www.sivrihisar.com.tr/sivrihisar-irfaniye-medresesi.html>, 25 Nisan 2019.

ŞANAL, Mustafa (2003). “Osmanlı Devletinde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2003) Cilt.1, No.14, s.149-168.

ŞİŞMAN, Mehmet, *Eğitim Bilime Giriş*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2009.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1988), No.2. s.269-271.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Osmanlı İmparatorluğunda Medreseler”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (1989), No.3, s

TAŞKIN, Ünal, “Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2008) Cilt 1, No.3, s.43-366.

TARHAN, Murat, “Osmanlı Medrese Sistemi İçerisinde Çankırı Medreseleri ve Müderrisleri”, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

TÜRKMEN, Özcan ve ÇINAR, Serhat ve KONUKÇU, Mehmet, *Eskişehir Eğitim Tarihi*, Eskişehir Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2006.

YAVUZ, Kemal ve SARAÇ, Yekta, *Âşık Paşazade, Osmanlılarının Tarihi, Tevârih-i Âli Osmân*, MAS Matbaacılık, İstanbul, 2003.

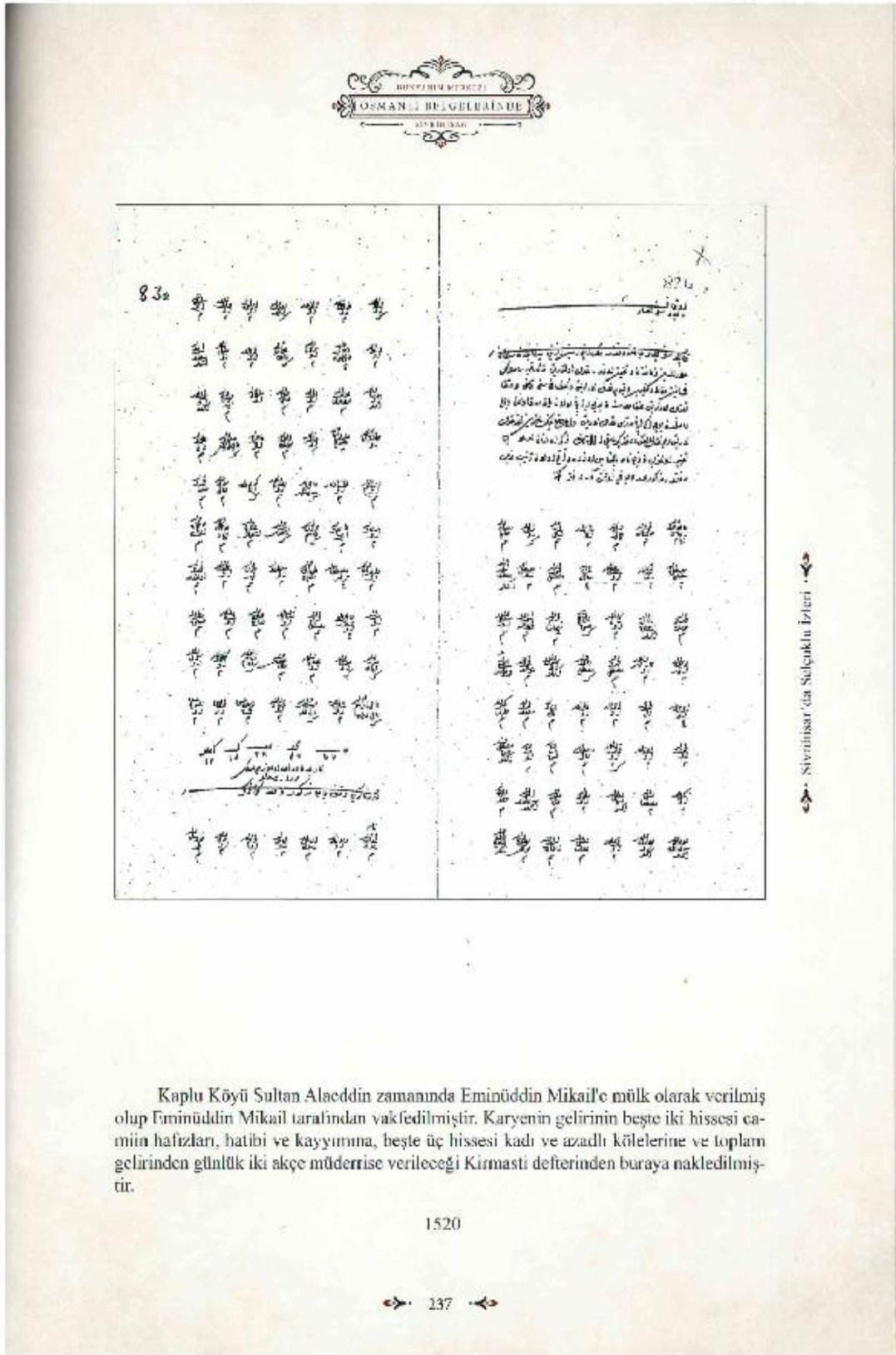
YURDAYDIN, Hüseyin G., *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

Ek -3: Eminüddin Mikail'e Vakfedilen Kapullu Köyü'nün Karye Gelirlerinden Müderrise Verilen Hisse

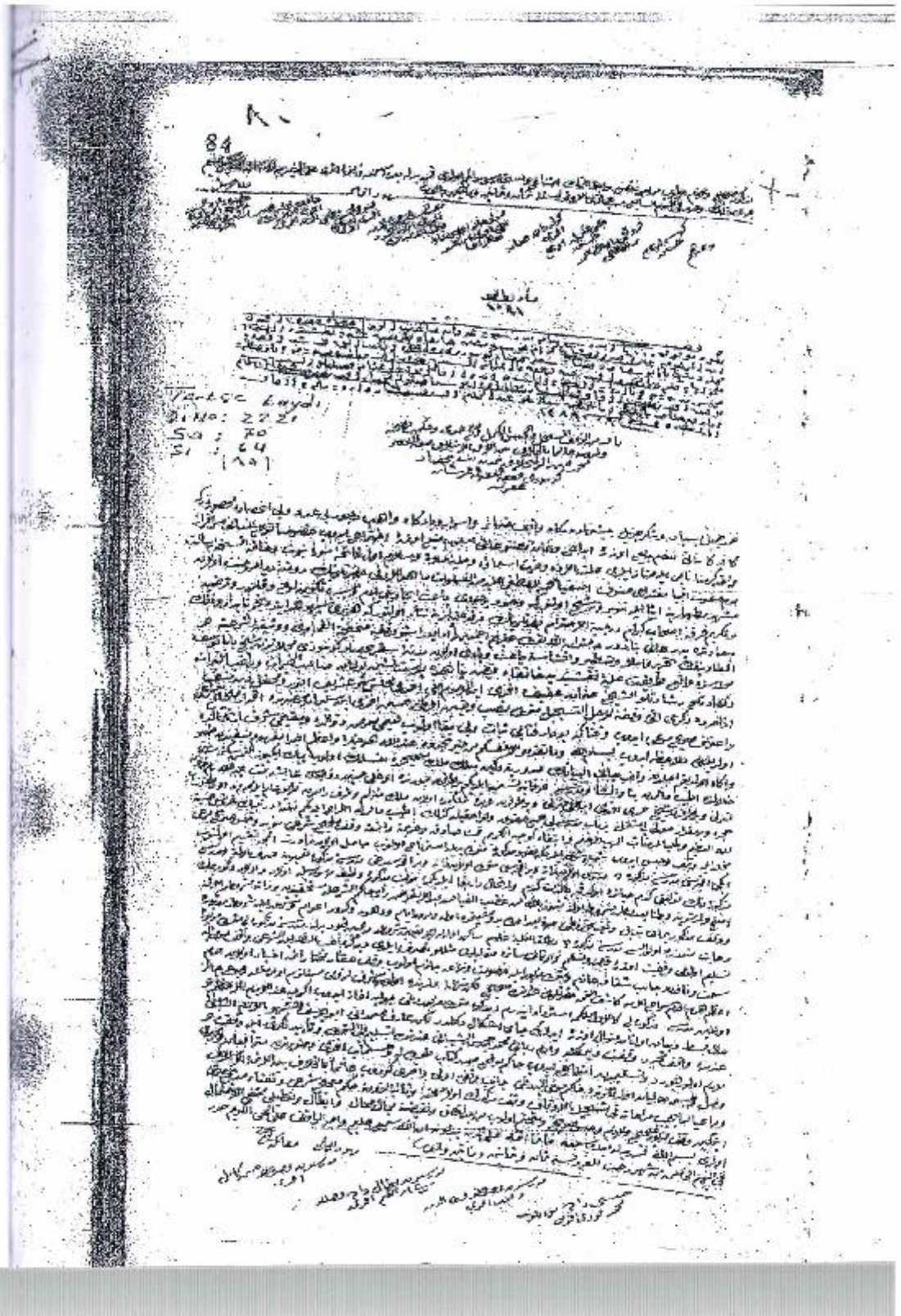
Kaplı Köyü Sultan Alaeddin zamanında Eminüddin Mikail'e mülk olarak verilmiş olup Eminüddin Mikail tarafından vakfedilmiştir. Karyenin gelirinin beşte iki hissesi caminin hafızları, hatibi ve kayıymına, beşte üç hissesi kadı ve azadlı kölelerine ve toplam gelirinden günlük iki akçe müderrise verileceği Kırmasti defterinden buraya nakledilmiştir.

1520

Ek - 5: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İrfaniye Medresesi Vakfiyesi

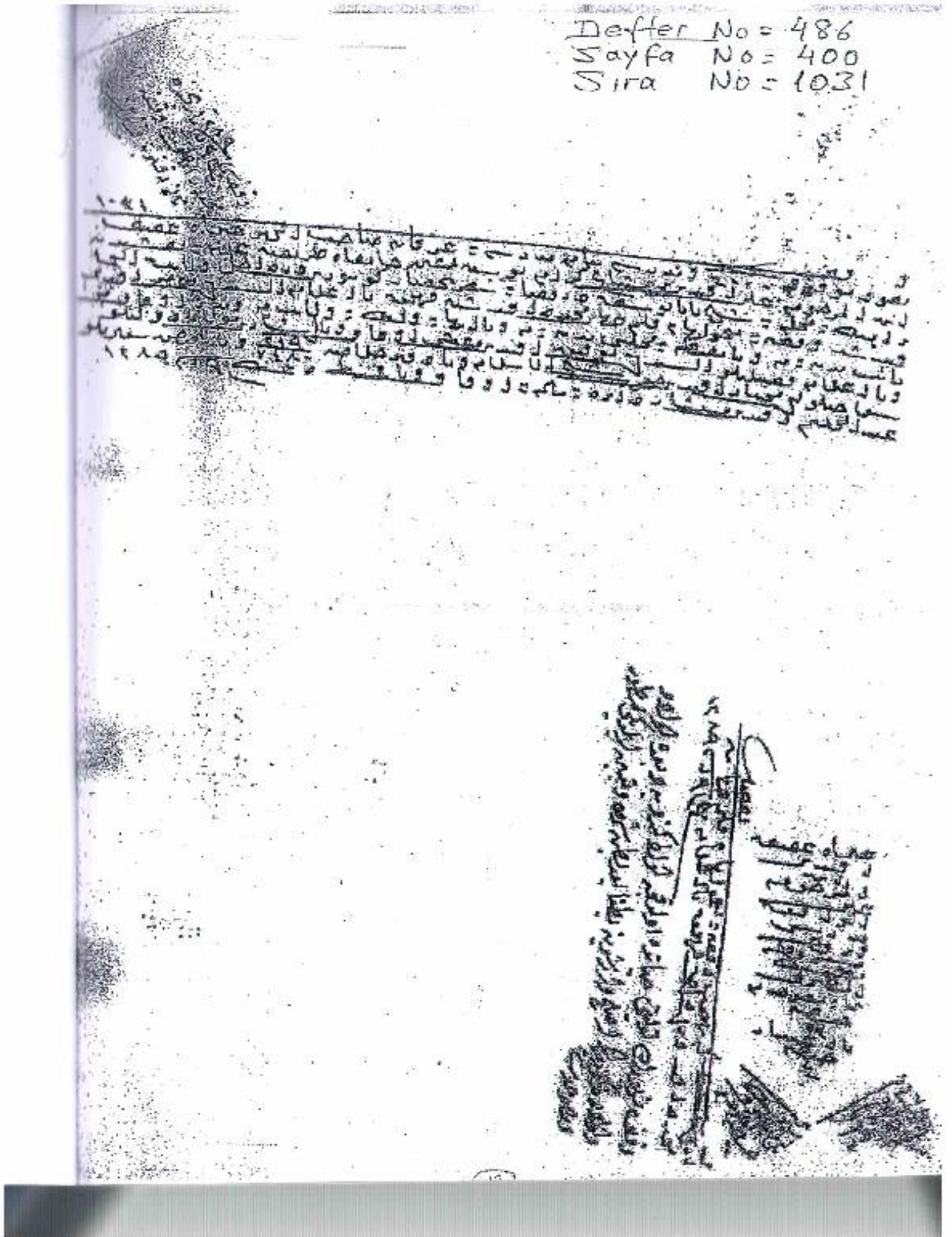

84

Yaklaşık 22 Zil
S: 70
S: 64
[189]

Müdürlük
Tarih
Yer

Ek - 6: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü İrfaniye Medresesi
Vakfiyesi

585 Nolu defterin 81. sayfa 85. sırasında kayıtlı Sivrihisar'da (eş-Şeyh Osman Afif Efendi ibnilmerhum Ali Efendi Vakfı)na ait 5 Recep 1288 H. (1871 M.) tarihli vakfiyenin çıkarılan suretidir.

Ma fihi minel-vakf-ı müsteczel vel hapsil-mükemmel ve saha inde ve hakemü bi sıhhati ve luzumihi alimün bil-hilafı beynel-cimmetil-eslafi Mehmed Emin el-müvella hilafe bi medineti Sivrihisar günyüzü nemekahül-fakih Heyhi azze şaruhü güfire lehu.

Hamd-i cemil-i bisyar ve şükrü cezil bişumar dergahı vakf-ı zamair ve esraf şangahı vahib ucuru bi aded bi inhisara mahsurdur ki kaffe-i kainatı nizam bedi üzre ibda' ve âmme-i masnuatı üslub-u meni' üzre ihtira' edüp hususan nevi insanı şerefraz (velakat kormma) taci ile mümtaz eyledi alet alauhu ve azzet osmaulu ve hilye-i selatü ve selam ol fatiha-i sure-i nübüvvet ve hateme-i nüşahi rişalet imamı saffeti enbiya müktedayı sunufi asfiya Muhammedil-Mustafa aleyhi mines-salavat ma hüvel evfa hazretlerinin ravza-i riyazi cennet olan meşhedi mutahherlerine isar ile tenvir ve terşih olunur ki vücudu pür cüdü bais iöad beni adem ve sebep-i tekvin levh ve kalemdir ve tarziyye ve tekrim firka-i aşhab-ı kiram vacibetil-ihtiram hazretlerinin merkad-i aliyyelerine nisar olunur ki her biri siphəri hidayette necm-i tabidar felek saadette peder anı Dinardır idvanullahi taala aleyhim ecmain.

Emma badu işbu vakfiyyeci sabihatil-fehavi ve vesikati şer'iyetil-mutavinin tahrir ve imla ve tastir ve inşasına bais ve badi olan medine-i Sivrihisar günyüzü mahallatından şeyh baba Yusuf mahallesinde vakfı tarikata aliyyi nakşibendiyye hânkahı feyiz penahında post nişin bulunan sahibül-hayrat ve rağibül-meberrat zahadetli reşadettü eş-Şeyh Osman Afif efendi ibnilmerhum Ali efendi meclisi şer'î şerif-i enver ve mahfel-i dini müntefi ezherde zikri atı vakfına li-ecli't-teşcil mütevellî nasb ve tayin eylediği Hüseyin efendi ibni Süleyman mahzarında ikrar-ı sahih-i şer'î ve itiraf-ı sarihî mer'î edüp vaktaki bu dari fena bi sebat ve bi beka olup na'imü ma'razi zövalde ve mülk-i şeref irtihalde olduğunu mülahaza edüp (bismillah vema takaddimu li enfüsiküm min hayrin teciduhu indallahi hüve hayra ve âzam ecra) meşhumu müntefinden habër ve agah olduğum ecilden vakf-ı cemil beyanım suduruna değin silk-i mülk-ü sahibimde müselik olup,

Bin ikiyüz altmış sekiz senesi hilalında atyeb-i malımdan bina ve inşa ve medrese-i irfana tesmiye eylediğim bir taraftan curende oğlu Hüseyin zevcesi Ayşe binti Abdullah nam Hatun menzili ve bir taraftan şeyh Hamdi efendi ibni Ali menzili ve bir taraftan uhde-i temlikimde olan mülk menzillim ve taraf-ı rabî'den tarik-i âm ile mahdud ön dokuz bab hücre ve bir miktar havluyu müsteamil bir bab medreseyi cemî'i hukuk ve levahikiyle kezalik atyeb-i

مکتوبی فائز مخصوص سوره در

ملاحظات	حساب	تاریخ	انقره ولایت جلیلہ سنہ	تاریخی	تاریخی	تاریخی	تاریخی
				۱۲۶۶	۱۲۶۶	۱۲۶۶	۱۲۶۶
<p>سویکھا - قصہ سده واقع شرق الہیہ مدیسہ سنہ ۱۲۶۶ واصل شد و چون اولادہ قصہ مذکورہ اٹھائندہ ہزار زادہ فضیلت و حافظ خلیفہ فقیر کا فی معاشہ قصہ عقدہ داردار اولادہ ۱۱ سالہ تاریخ دستنورد آخرت عید ولادت لہری اور زینہ نہقیات لازمہ لڑی اولادہ مذکورہ و در حقہ و مدیلت ہفتہ ڈیو قینہ ج قیدہ ہوتی بولنے ہمارے اولادہ کی واردات جدیدہ لڑی مدیسہ مذکورہ قصہ وقفی داردارتہ ڈیو ہیج رکوتہ مراجعت کورہ ہمارے اولادہ بقولہ دیوی قینہ جہ وقفی داردارتہ خدایہ وقفہ خدیم سنہ ۱۲۶۶ معاشہ قصہ معشوق نظام حاتم ہود ہونکہ اولادہ بناد بعدہ سہ ۱۲۶۶ حالہ کورہ اقتضای انفا را کما در ذرہ اولادہ مذکورہ مدیسہ سنہ ۱۲۶۶ قصہ وقفیہ وارداتہ ہونکہ رکوتہ ہونکہ ہونکہ دیوی قینہ جہ وقفیہ و صورت ادارہ سنہ ۱۲۶۶ مولدین ہونکہ دیوی قینہ جہ وقفیہ ہونکہ ہونکہ صورت معاشہ سنہ ۱۲۶۶ ہونکہ ہونکہ ہونکہ از برای معاشہ ادارہ سده نامہ اٹھائندہ اولادہ</p>							
<p>EV.MKT. 2568/102</p>							

Ek – 9: İrfaniye Medresesinin Tamir Masrafı İçin Hazine-i Hassadan İstenen Tahsilat

Ankara Vilâyeti

Mektûbî Kalemi

Aded: 197

Serkurenâ-yı Hazret-i Şehriyârî Devletlü Hacı Ali Paşa Hazretleri'ne

Devletlü efendim hazretleri

Ecille-i sâdât-ı sofyyeden Sivrihisarlı merhum Şeyh Osman Afif Efendi'nin Sivrihisar kasabasının Şeyh Baba Yusuf mahallesinde binâ-gerdesi olan İrfaniye Medresesi'nin masârif-i tamiriyesi için on altı bin yirmi kuruşun Hazine-i Hâssa-i Şâhâne'den tesviyesine irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfet-penâhî şeref-simûh ve südür buyurularak medrese-i mezkûrenin kaimen tamir ve termîmine mübâşeret ettirildiğinde atik duvarların üzerine cbiyye inşa ettirilecek derecede metanet ve mukameti haiz olmadığı görüldükten bîz-zarûr hedm ile yeniden duvar yapılmış ve şu cihetten dolayı meblağ-ı mezbûr inşâât-ı vâkıya kifâyet etmeyip inşaatın ikmâli için yedi bin beş yüz doksan beş kuruşun daha sarfına ihtiyac olarak ol babdaki keşif raporunun lefiyle keyfiyet makam-ı âciziden 22 Temmuz sene 1322 tarih ve iki yüz altmış iki numaralı arz ile arz ve iş'âr olunduğu hâlde elyevm emr-i cevabîsi şeref-zuhûr etmemiş ve medrese-i mezkûrenin bir an evvel ikmâl-i inşâsı lâzmeden bulunmuş olduğundan zamîme-i a'lâf celile-i cenâb-ı hilâfet-penâhî olmak üzere sâlifül-arz yedi bin beş yüz doksan beş kuruşun Hazine-i Hâssa-i Şâhâne'den inâyet ve ihsan buyurulması için mü'sâde-i seniyye-i velinîmet bi-minnet-i a'zaminin istihâli husûsuna delâlet ve inâyet-i celile-i dâverîlerinin şâyân buyurulması arz ve istirham olunur. Ol babda emr-ı fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fi 6 Cemâziyelevvel sene 1325 ve Fi 4 Haziran sene 1323

Ankara Vâlisi

Bende

Ahmed Reşid

BOA.Y. PRK. UM, 79/113-1

